

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

**TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBA V RODINÁCH S NEZLETILÝMI
DĚTMI OHROŽENÝCH SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM VE
VSETÍNSKÉM REGIONU**

Field social work in families with children who are vulnerable and at risk of
social exclusion in the Vsetín region

Bakalářská diplomová práce

Adéla Trnová

Vedoucí bakalářské diplomové práce: **PhDr. Eva Klimentová, Ph. D.**

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „*Terénní asistenční služba v rodinách s nezletilými dětmi ohrožených sociálním vyloučením ve vsetínském regionu*“ vypracovala samostatně, a že jsem uvedla v seznamu literatury všechny použité zdroje a odbornou literaturu.

Ve Vsetíně dne

.....

ABSTRACT

Diplomová práce je zaměřena na vznik a vývoj terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi, které se ocitají v nepříznivé sociální situaci a selhávají při snaze o zachování funkční rodiny. První část je věnována rodině jako základní jednotce společnosti, jsou popsány jednotlivé funkce rodiny a charakterizována dnešní rodina. Druhá část diplomové práce je zaměřena na to, jakou legislativou disponuje stát a jakou roli zaujímá při ochraně práv dítěte na zdravý vývoj. Následně je popisována sociální práce s rodinou jako prostředek směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, návštěva v rodině, sanace rodiny a terénní sociální práce. Dále se práce zabývá terénní asistenční službou, kterou poskytuje Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. v Vsetíně. Mapuje vznik a vývoj této služby a šetřením je zjišťováno, jak se vyvíjely počty rodin, klientů, intervencí za dvouleté období. Také je v práci popisována struktura klientely a rodin, řešené problémy v rodinách a spolupráce terénní asistenční služby s ostatními institucemi. Na závěr jsou prezentovány zjištěné výsledky a skutečnosti. Klíčová slova: rodina, sociální práce s rodinou, terénní asistenční služba, sociálně-právní ochrana dětí, šetření.

ABSTRACT

This thesis is focused on the emergence and development of off-road assistance services for families with children who find themselves in an unfavorable social situation and fail when trying to maintain a functional family. The first part is devoted to the family as the basic unit of society, the individual functions are described and characterized the family of today's family. The second part of the thesis is focused on what kind of legislation has become a role which takes in children's rights to healthy development. Subsequently described social work with families as a means to restore disturbed functions of the family, visit family, rehabilitation and family field social work. Furthermore, this work deals with field assistance service provided by the asylum house for women and mothers with children in Vsetíně ops. Charts the emergence and development of services and the investigation it was observed that as the number of families have evolved, clients, interventions for the two periods. Also in the work described the structure of clients and families, addressing problems in families off assistance and collaboration services with other institutions. At the conclusion of the findings are presented and the facts.

Key words: family, social work with families, field assistance, socio-legal protection of children, the investigation.

OBSAH

ÚVOD	5
KAPITOLA I	7
1. RODINA A PÉČE O NI	7
1.1. Rodina jako podpůrná instituce	8
1.2. Funkce rodiny	10
2. SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU	14
2.1. Legislativní rámec sociální práce s rodinou	14
2.2. Návštěva v rodině	23
2.3. Sanace rodiny	25
2.4. Terénní sociální práce	29
KAPITOLA II	39
3. EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ	39
3.2. Výzkumný vzorek	41
3.3. Výzkumná metoda	41
3.4. Cíl šetření	43
4. VÝSTUPY REALIZOVANÉHO ŠETŘENÍ	45
4.1. Výsledky jednotlivých ukazatelů	46
4.2. Shrnutí empirické části	62
ZÁVĚR	64

ÚVOD

Téma své závěrečné bakalářské práce jsem zvolila z toho důvodu, protože je mi blízké a pracuji v oboru. Terénní asistenční službu poskytuje v rámci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně. Terénní asistentky úzce spolupracují s odborem sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu ve Vsetíně.

V červenci 2006 byla zahájena v naší organizaci Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně realizace projektu s názvem „Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí“. Tento projekt je již minulostí, ale díky němu začaly fungovat sociálně aktivizační služby v našem regionu. V návaznosti na tehdy připravovaný zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách bylo hlavním smyslem projektu realizovat komplex sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením. Předpokladem byla úzká spolupráce s partnery projektu. Realizace projektu byla plánována do 31. května 2008, po jeho skončení terénní asistenční služba nezanikla, funguje dál a troufám si říci, že se úspěšně rozvíjí.

Krajský úřad Zlínského kraje, odbor sociálních věcí a zdravotnictví, vydal dne 22.10.2007 rozhodnutí o registraci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, které poskytuje Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s.

Cílovou skupinou naší terénní asistenční služby jsou rodiny s dětmi do 18 let v nepříznivé sociální situaci a rodiny ohrožené sociálním vyloučením. Rodiny, které nedokáží zajistit pro své dítě podmínky pro jeho příznivý vývoj. Terénní asistentky se zaměřují na rodiny sociálně slabé, sociálně nezralé, rodiny s osamělými rodiči a jinak dysfunkční rodiny, rodiny mnohoproblémové. Ty také zaujímají největší podíl co do typu rodin. Mezi hlavní důvody dysfunkčnosti rodiny patří především nezaměstnanost rodičů a jejich nedostatečné vzdělání s následným špatným uplatněním na pracovním trhu, nízká sociální úroveň, nízké intelektové schopnosti, alkoholismus rodičů a další sociálně patologické jevy.

Cílem předložené bakalářské práce bude zmapovat vývoj terénní asistenční služby, která poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, v období od 1.1. 2007 do 31.12.2008. Výsledek diplomové práce bych chtěla využít v komunitním plánování města Vsetína pro následující období.

Předpokládaným výsledkem využitelným v praxi bude získání argumentu pro nutnost zachování, dostupnosti a rozvoje terénní asistenční služby, popř. navýšení počtu terénních pracovníků.

Jako nástroj empirického šetření použiji analýzu interní dokumentace naší organizace, která poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Cíl práce bude vypracován a zhodnocen v praktické části. To znamená, že za dané období zpracuji statistiku, ve které se zaměřím na :

1. Počet rodin a počet podpořených klientů.
2. Počet intervencí v rodinách.
3. Poměr rodin vedených v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a rodin, kde je poskytována sociální služba na žádost rodiny.
4. Délka a intenzita spolupráce s rodinami již ukončených případů, včetně důvodu ukončení.

Práci jsem rozdělila na čtyři kapitoly.

První kapitola je zaměřena na rodinu a péči o ni, vymezím pojmy rodina, funkce rodiny, rodinné fungování, soudobá rodina. Ve druhé kapitole vymezím legislativní rámec sociální práce s rodinou, dále se zaměřím na objasnění základních pojmů souvisejících se sociální prací s rodinou, na návštěvu v rodině jako jeden z nejefektivnějších způsobů seznámení se s rodinou. Také se budu věnovat sanaci rodiny a v neposlední řadě terénní sociální práci, jejíž nedílnou součástí jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.

Ve třetí a čtvrté kapitole se zaměřím v souladu s cílem své práce na popis vývoje terénní asistenční služby v uvedeném období, počet klientů, strukturu klientely, nejčastější řešené problémy, strukturu rodin a spolupráci s různými institucemi.

Závěr mé práce bude patřit zhodnocení.

KAPITOLA I

V první kapitole se budu věnovat rodině jako základní společenské jednotce, vymezím jednotlivé funkce rodiny a nastíním systém rodinného fungování. Zaměřím se na dnešní podobu rodiny a na nejdůležitější právní normy, které souvisí se sociální prací s rodinou. Součástí kapitoly je osvětlení problematiky plnění rodičovské zodpovědnosti a téma špatného zacházení s dítětem.

1. RODINA A PÉČE O NI

„Rodina je jediným místem na světě, které nám může poskytnout potřebnou péči a podporu; ukonejšení zraněných duší, zvýšení sebevědomí a rovněž zajištění běžného chodu věcí. Rodina je prostě přirozeným místem pro výchovu a růst. Ale aby splnila svůj cíl a byla skutečně životodárná, musíme ji neustále sledovat, měnit a znovu přetvářet.“¹

Rodina je společenství, v němž žijí muž, žena a dítě, kdy muž a žena jsou povinni být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí, přičemž o uspokojování potřeb rodiny jsou povinni oba manželé pečovat podle svých možností, schopností a majetkových poměrů. O záležitostech rodiny rozhodují rodiče společně a společně pečují o nezletilé děti. Péče o nezletilé dítě zahrnuje především péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.²

V užším, tradičnějším pojetí, je rodina definována jako skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků. V širším pojetí se za rodinu začíná považovat i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některé fázi svého vývoje obvykle rodina sdílí společnou domácnost.³

¹ SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. 2.vyd. Praha : Práh, 2006. s. 135.

² § 1,18,19,20,31 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2008. s. 176-177.

1.1. Rodina jako podpůrná instituce

Rodina byla, je a snad i bude základní jednotkou a stavebním kamenem společnosti. Je to místo, kde většina z nás cítí pocit bezpečí, sounáležitosti a podpory se strany ostatních členů. Místo, kam se rádi vracíme, kde je láska a porozumění.

Může však být i místem nejrůznějších problémů, špatných vztahů či nenávisti. Je snahou nás všech, aby rodina fungovala jako podpora na cestě životem.

Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách, kdy se člověk ještě moc málo podobal tomu, jak se známe dnes. A vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život a tato potřeba zůstává i nadále – i když poněkud v jiném smyslu – je potřebou životní.⁴

Rodina je prostorem, ve kterém dochází k formování osobnosti člověka, prostorem tvorby lidského kapitálu, výchovy a růstu budoucích generací. Jako taková je bezesporu základní a nejvýznamnější jednotkou naší společnosti. Na její prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální a ekonomický. Přesto lze konstatovat, že česká rodina slábne. Spolu s ní dochází k oslabování soudržnosti jejich jednotlivých členů; postavení žen a dětí je zranitelnější než dříve, a to až do té míry, že některé děti se nenarodí vůbec – a jiné se sice rodí, ale do poměrů, které je předem obírají o jejich životní šance, kterých se dostává jejich šťastnějším vrstevníkům. Českého státu jakoby se od doby jeho vzniku tento znepokojivý vývoj vůbec netýkal; teprve v posledních letech se začínají ve veřejné a sociální politice prosazovat snahy o změnu tohoto nepříznivého stavu. Tyto snahy jsou motivovány uvědoměním si skutečnosti, že bez fungující rodiny, realizující své základní sociální funkce, je ohrožena samotná existence dané společnosti.⁵

Založení rodiny, velikost rodiny ani způsob rodinného soužití nebyly v naší civilizaci až do 19. století věcí individuální volby. Nové rodiny se zakládaly kvůli státu a kvůli zájmům orientačních rodin, z nichž manželé pocházeli. Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí.

⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Práh, 1994. s. 15.

⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf . ze dne 3.1.2010

Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů, nikoliv dětí. Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Podobu rodiny ovlivňují prominentní hodnoty společnosti a neexistuje způsob, jak navrátit „staré zlaté časy“ soudržných rodin, které měly více dětí, nerozváděly se, staraly se o své staré a nemocné členy.⁶

Soudobá rodina

V následujícím výkladu se zaměřím na charakteristiku dnešního pojetí rodinného života, který má pro každého z nás svou váhu a svou cenu. Tak, jak pro někoho z nás je rodina „posvátná“, tak pro druhého je postrachem a svazující institucí, která nijak nenaplnuje představy a potřeby spokojeného života.

Trendem dnešní postmoderní společnosti je výrazná orientace na výkon a ekonomickou prosperitu a současně na blaho jednotlivce. V sociální oblasti se stát zaměřuje zejména na podporu osob či skupin v nepříznivé životní situaci, ohrožených sociálním vyloučením, jako jsou například tělesně či zdravotně postižení lidé, neúplné rodiny, senioři či osoby a skupiny ze slabších sociálních vrstev. Jen v pozadí zatím zůstává podpora zdravé a fungující rodiny, ačkoliv rodina je stále považována za základ společnosti. Pro bezproblémové fungování rodinného života jsou klíčové tři základní předpoklady: kompetence, čas a peníze. České rodiny se v dnešním světě setkávají s řadou komplikací při zabezpečování svých potřeb a sladování pracovních a rodinných rolí. Manželská rodina jako tradiční forma života stojí v protikladu mnoha nově vzniklým alternativám založeným na daleko volnějším vztahu. Nároky kladené na rodiče v souvislosti s výchovou dětí neustále rostou. Soukromé investice rodičů do rodiny a jejich celospolečenský přínos nejsou doposud odpovídajícím způsobem oceněny.⁷

Ve vyspělých západoevropských státech v posledních čtyřiceti letech klesá sňatečnost, klesá porodnost, zvyšuje se věk, v němž lidé vstupují do prvního manželství, stoupá počet rodin, v nichž o dítě pečuje jen jeden rodič, velikost rodiny se statisticky zmenšuje a roste počet lidí, kteří spolu mají dítě bez oficiálního sňatku. Ženy se emancipují a vstupují v historicky nevídané míře na trh práce, což mění jejich chuť a možnost angažovat se

⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. s. 182.

⁷ http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf. s. 7. ze dne 3.1.2010

v tradiční ženské roli v rodině, ženy se začínají uplatňovat i v politice a ve veřejné sféře. Toto jejich tíhnutí se dostává do konfliktu s potřebami dítěte a s tradičně nízkou ochotou mužů participovat na výchově dětí a na provozu domácnosti.⁸

A proto vytvořit v dnešní moderní společnosti klasickou rodinu je, zdá se, čím dál složitější. Jednotliví aktéři narážejí na spoustu překážek, se kterými si nedokáží poradit, a které brzdí vznik rodiny. A původní význam rodiny nemá pro dnešní generaci takový význam, jak tomu bylo v dřívějších dobách. Partneři mají jeden na druhého vysoké nároky a očekávání, a proto nejsou mnohdy ochotni vytvořit rodinu a sladit vztah tak, aby spolu mohli žít a vychovávat své děti.

1.2. Funkce rodiny

Rodina jako základní jednotka společnosti plní nesmírně důležitou roli ve vývoji každého jednotlivce. Své členy zajišťuje po materiální stránce, poskytuje podporu ve všech oblastech života, ovlivňuje a chrání každého z nás. V rámci svého významu tedy plní několik důležitých funkcí⁹:

- *Biologicko reprodukční funkce* rodiny má význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří. Pro svůj zdárný rozvoj potřebuje společnost stabilní reprodukční základnu. Proto je také v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní. Podle současného trendu je však ve většině vyspělých zemích dítě často vnímáno jako překážka k profesnímu růstu a vlastní seberealizace.

Význam reprodukce pro jedince spočívá v zachování rodu a lidské populace.

- *Sociálně ekonomická funkce rodiny* chápe rodinu jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a rodina je současně spotřebitelem, na kterém je značně závislý trh. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, jehož příčinou může být nezaměstnanost či zvyšování nákladů na bydlení.

⁸ MATOUŠEK, Oldřich. KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 2.vyd. Praha: Portál, 2003. s. 39.

⁹ KRAUS, Blahoslav. POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. s. 79-83.

- *Ochranná funkce* spočívá v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny.
- *Socializačně výchovná funkce* představuje rodinu jako první sociální skupinu, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života.
- *Rekreace, relaxace, zábava* se projeví například v tom, do jaké míry tráví všichni členové rodiny pohromadě svůj čas.
- *Emocionální funkce* rodiny je zásadní a nezastupitelná. Jedině rodina dokáže vytvořit potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

Způsob, jakým rodina plní své funkce, se nazývá rodinné fungování. Výstižné vymezení rodinného fungování uvádí S. R. Sauber s kolegy. Je to schopnost rodiny fungovat ve čtyřech rozhodujících oblastech¹⁰:

- a) osobní fungování vyjadřuje spokojenost jednotlivých členů se svou pozicí a rolí v rodině;
- b) manželské, resp. partnerské fungování se týká spokojenosti v sexuální oblasti a vzájemném souladu;
- c) rodičovské fungování je odpovědné za správnou výchovu dětí a pocit obohacení z rodičovské role;
- d) socioekonomické fungování vyjadřuje ekonomickou úroveň rodiny a její sociální začlenění.

Rodinné fungování není podmíněno tím, že se jedná o primární úplnou rodinu, může stejně dobře probíhat i v rodinách neúplných (s jedním rodičem) nebo rodinách doplněných. Neoprávněně se objevuje zjednodušení, že úplná rodina se rovná zdravá rodina a neúplná rodina se rovná se méně funkční rodina. A proto je potřeba zdůrazňovat, že kvalita rodinného soužití nezáleží ani tak na uspořádání a struktuře rodiny, jak na tom, co v rodině probíhá. Rodiny, které vykazují navenek charakteristické rysy potenciální funkčnosti, mohou v jádru naprosto selhávat v nejrůznějších oblastech. A taktéž platí, že rodiny s vyšší

¹⁰ SAUBER, S.R. a kol. In. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 44.

sociální úrovní nemusí zdaleka tak dobře fungovat, jako rodiny s nižším sociálním statutem.¹¹

Z hlediska dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité, rodinou pro dítě může a nemusí být situace, kdy se o ně stará jedna osoba nebo více osob, kdy jsou vzájemné svazky jedněch s druhými zákonem potvrzeny či nepotvrzeny, kdy děti jsou tzv. vlastní či nevlastní. Pokud se má dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce ve zdravou a společnosti užitečnou osobnost, potřebuje vyrůstat ve stálém, citově příznivém a vřelém prostředí. Rodina není zdaleka jedinou institucí, která pečuje o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělávání dítěte a která má mít vliv na utváření osobnosti. Svoji roli tu v nemalé míře hraje škola, hřiště, kamarádi, přátelé, ale rodina má mezi těmi všemi jedinečné a výsadní postavení. Má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších obdobích, uspokojuje základní psychické potřeby dítěte a je modelem mezilidských vztahů, které si dítě nese dál do svého života.¹²

Jedním z prvořadých zájmů dítěte je vyrůstat ve funkční rodině, což deklaruje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon v § 1 zdůrazňuje, že hlavním způsobem řešení situace ohroženého dítěte má být ozdravení rodinného prostředí. V praxi však stále přetrvává zaměření na deficity: zjišťuje se, které zákonné povinnosti rodiče neplní, proč se nechtějí nebo nedovedou o děti starat. Převládajícím typem řešení situace ohroženého dítěte u nás zatím bývá návrh na ústavní výchovu.¹³

Dysfunkční rodiny

Ne všechny rodiny plní svou funkci, jsou rodiny takové, které v plnění určitých funkcí selhávají, jsou nazývány rodiny dysfunkční. V současné době se na dysfunkci rodinného systému pohlíží obecněji – jde o rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování.

¹¹ SOBOTKOVÁ, Irena, *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 72.

¹² MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Práh, 1994. s. 16.

¹³ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 191.

Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání nebo neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování a rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, chybění jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence. Dysfunkční rodinný systém může, ale nemusí produkovat individuální psychopatologii, např. užívání návykových látek, asociální chování. Psychopatologie jednotlivých členů rodiny zpětně složitým způsobem působí na fungování rodiny jako celku.¹⁴

Klíčovým cílem v oblasti problematiky rodin se specifickou potřebou (těmito rodinami jsou míněny takové rodiny, které vlastními silami nezvládají materiálně zabezpečit své potřeby či plnit socializační role nebo se potýkají při plnění rodinných funkcí se závažnými problémy, tedy rodiny dysfunkční) je zabránit hrozcí chudobě způsobené snížením reálného příjmu, pomoci řešit bytovou situaci, vyrovnávat vzdělávací šance a přístup na trh práce a podporou sociálních kontaktů omezovat izolovanost. Na úrovni krajů a obcí by podpora rodin se specifickými potřebami měla vycházet zejména z nabídky kvalitních sociálních služeb a služeb po rodiny a také ze specifických diferencovaných potřeb jednotlivých rodin.¹⁵

¹⁴ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. s. 35.

¹⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf. s. 13. ze dne 3.1.2010

2. SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Druhou kapitolu věnuji sociální práci s rodinou a rozdělím ji na čtyři bloky. Zaměřím se na legislativní rámec sociální práce s rodinou, návštěvu v rodině, sanaci rodiny jako na nový přístup v sociální práci s rodinou a objasním pojem terénní sociální práce.

2.1. Legislativní rámec sociální práce s rodinou

K sociální práci s rodinou je vztaženo několik důležitých právních předpisů vztahující se k péči o ohrožené rodiny a jejich děti. Činnost sociálních pracovníků, kteří pracují s rodinou, musí být v souladu se zákonnými normami. Za významnou právní normu vztahující se k sociální práci s rodinou považuji zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Sociálně-právní ochrana dětí

Se sociálně-právní ochranou dětí v České republice souvisí mnohé zákony a mezinárodní dokumenty, které hájí práva dítěte. Jedná se především o Listinu základních práv a svobod a Úmluvu o právech dítěte.

Dle § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně, ve znění pozdějších předpisů, se sociálně-právní ochranou dětí rozumí ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Dle § 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně, ve znění pozdějších předpisů, je základním principem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

§ 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje okruh dětí, na které je sociálně-právní ochrana zaměřena. Jedná se především o děti:

- jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z této zodpovědnosti;

- které byly svěřeny do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její péče;
- které vedou zahálčivý, nemravný život, zejména zameškávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol či jiné návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo čin jinak trestný;
- které se opakovaně dopouštějí útěku od rodičů nebo jiných osob zodpovědných za jejich vývoj;
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, jmění, či podezření ze spáchání takového činu;
- pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou příčinou nepříznivého vývoje dětí.

Sociálně-právní ochrana je poskytována všem dětem do 18 let věku bez rozdílu věku, barvy pleti, pohlaví, jazyka a poskytuje se bezplatně. Dítě má právo požádat orgány sociálně-právní ochrany o pomoc při ochraně svého života a dalších práv. Taktéž rodič má právo požádat orgány sociálně-právní ochrany dětí o pomoc při výkonu svých rodičovských povinností. Rodiče jsou povinni spolupracovat s orgány SPOD při ochraně práv a zájmů dítěte, což umožňuje sociálním pracovníkům vyžadovat součinnost rodičů v nejrůznějších situacích při výkonu své působnosti.

Cílem sociálně-právní ochrany dětí je dle § 12 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů též sanace rodiny, což je v legislativních úpravách sociální práce novinkou.

Úkolem orgánů sociálně-právní ochrany dětí je aktivní vyhledávání ohrožených dětí, působení na rodiče tak, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Bohužel personální obsazení orgánů sociálně-právní ochrany dětí neodpovídá potřebám a pracovníci nemají vytvořeny podmínky pro soustavnou a dlouhodobou práci s rodinami. Jako velmi efektivní se tak jeví způsob spolupráce orgánů sociálně-právní ochrany s poskytovateli sociálních služeb.¹⁶

¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich. KOLÁČKOVÁ, Jana. KODYMOVÁ, Pavla. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 32.

Zákon o rodině

Jedná se o další důležitý zákon vztahující se k tématu práce. Platnou právní normou je zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který je zaměřen na otázky manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi, vzájemné vyživovací povinnosti.

Podstatná část, která se vztahuje k řádné výchově dítěte a prevenci jeho zanedbávání, se nazývá rodičovská zodpovědnost a s ní související výchovná opatření. Rodičovská zodpovědnost je definována v § 31 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o souhrn práv a povinností při:

- péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- při zastupování nezletilého dítěte,
- při správě jeho jmění.

Soud může v případech, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, uložit výchovná opatření, která ve svém důsledku omezují výkon rodičovské odpovědnosti. Tato opatření mají být ukládána až ve chvíli, kdy preventivně poradenská doporučení při práci s rodiči nevedla ke zlepšení situace dítěte. Napomenutí, omezení nebo dohled jsou opatření, která mohou účinně posilovat preventivní poradenská doporučení rodině. Pouze v případech, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo pokud rodiče z jiných vážných důvodů nemohou péči o dítě zabezpečit, soud může nařídit některé z následujících opatření: svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče, ústavní výchova nebo ochranná výchova.¹⁷

Nyní se zaměřím na vymezení základních pojmů souvisejících s výchovným opatřením podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Dle § 43 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, může soud, pokud tak neučinil orgán sociálně-právní ochrany dětí a jestliže to vyžaduje zájem na řádné výchově dítěte, učinit tato opatření:

- napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, které narušují jeho řádnou výchovu;

¹⁷ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 46.

- stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti;
- uloží nezletilému omezení, která brání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.

Jestliže to vyžaduje zájem dítěte, může soud na základě § 45 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, dítě svěřit do péče jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba je zárukou jeho řádné výchovy a s tímto svěřením souhlasí. Zpravidla se dává při výběru fyzické osoby přednost příbuznému dítěte.

Dle § 45a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, může soud dítě svěřit do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů, jestliže to vyžaduje zájem dítěte a tyto osoby poskytují záruku řádné výchovy dítěte. Pěstounská péče je forma náhradní výchovy, jež má přednost před výchovou ústavní. Ústavní výchova může být dle § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, nařízena soudem, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo pokud nemohou rodiče výchovu dítěte z jiných závažných důvodů zabezpečit. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda nelze výchovu dítěte zabezpečit náhradní rodinnou péčí nebo rodinou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Ochrannou výchovu může soud uložit dle § 22 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, jestliže:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije;
- dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána;
- nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o rodině a zákon o sociálně-právní ochraně dětí jsou stěžejními právními předpisy, které chrání zájmy dítěte. K tématu mé bakalářské práce se vztahuje také zákon o sociálních službách.

Zákon o sociálních službách

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, nabyt účinnosti 1. ledna 2007, je tedy poměrně novou právní normou. Tento zákon byl dlouho připravovaný a diskutovaný a měl celou řadu jak odpůrců, tak příznivců. Tato právní norma upravuje podmínky podpory a pomoci fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím jednotlivých sociálních služeb. Zákon o sociálních službách je nejvýznamnější právní normou vztahující se k sociálně aktivizačním službám pro rodiny s dětmi, které jsou předmětem mé bakalářské práce.

Dle § 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, se sociální službou rozumí činnosti, kterými má být zajištěna pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci. Nepříznivou sociální situaci se rozumí oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky nebo způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením.

V souvislosti s nepříznivou sociální situací osvětlím i pojem sociálního vyloučení, jež se vztahuje k tématu práce.

Fenomén sociálního vyloučení

Sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce, bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem chronického stresu. Příčiny sahají od individuálních po systémové. Konkrétně se jedná o nízké sebevědomí, nízký příjem, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní i tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v místě, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost, chybějící zdravotní a sociální pojištění a jiné. Boj proti sociálnímu vyloučení je jedním z cílů sociální

politiky soudobých států. Sociální vyloučení zahrnuje nejen ekonomickou, ale i sociální, politickou a kulturní perspektivu.¹⁸

Fenomén sociálního vyloučení brání lidem zapojit se do ekonomických, politických, spotřebních a dalších aktivit společnosti, a ve svém důsledku jim tedy znemožňuje být plnoprávními občany. Sociální práce nemůže stavět na předpokladu, že ji tito jedinci či sociální skupiny sami vyhledávají v jejích institucích, a přitom právě oni jsou nositeli takových životních témat, k nimž se sociální práce tradičně obrací. Kontakt s klienty v jejich přirozeném prostředí má v sociální práci hluboké kořeny a v posledním desetiletí se i v České republice k těmto základům částečně vrací.¹⁹

Všechny osoby ohrožené sociálním vyloučením si zaslouží pomoc někoho, kdo je bude motivovat a podporovat při řešení jejich problému, kdo jim poradí a pomůže jejich špatnou situaci řešit. Proto je snahou nás všech a celé společnosti snížit riziko vzniku či prohlubování sociální exkluze.

Na základě § 32 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, definuje tento zákon různé druhy sociálních služeb:

- a) služby sociální péče
- b) služby sociální prevence
- c) sociální poradenství.

Služby sociální prevence, jejichž součástí jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, se podle § 33 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, dělí na služby pobytové, ambulantní a terénní. Terénní služby jsou takové, které jsou poskytovány v přirozeném sociálním prostředí. Ambulantní služby jsou takové služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo dopravována do zařízení sociálních služeb a součástí služby není ubytování. Pobytové služby jsou služby spojené s ubytováním v zařízení sociálních služeb.

¹⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 205-206.

¹⁹ NEDĚLNÍKOVÁ, Dana. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. s. 9.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi při Azylovém domě pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně poskytují pouze služby terénní.

V souvislosti s typy služeb osvětlím i pojem *přirozené sociální prostředí*, které se bezprostředně vztahuje k terénní sociální práci.

Na základě § 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, je přirozeným sociálním prostředím rodina a sociální vazby k osobám blízkým, domácnost osoby a sociální vazby k dalším osobám, se kterými sdílí domácnost, a místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity.

Pojem přirozené sociální prostředí je úzce spojen s pojmem sociálního začlenění. Život každého člověka se odehrává v určitém prostředí, které on sám považuje za sobě vlastní. Pokud se v tomto prostředí cítí bezpečně a současně jsou podmínky v tomto prostředí i společensky akceptovatelné, můžeme hovořit o přirozeném sociálním prostředí, ve kterém může být člověk sociálně začleněn. Ale i v přirozeném sociálním prostředí může být člověk sociálně vyčleněn nebo samo sociální prostředí je takového charakteru, že způsobuje sociální vyloučení. Proto z výše uvedených důvodů je potřeba hodnotit životní podmínky člověka komplexně.²⁰

Součástí služeb sociální prevence jsou mimo jiné i sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, kterým budu v terminologické části věnovat zvýšenou pozornost. Nyní se zaměřím na základní vymezení pojmu.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi vymezené v § 65 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jsou nedílnou součástí souboru služeb a programů na podporu rodiny.

Sociálně aktivizační služby pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, jež jsou ohroženy z důvodu krizové sociální situace, životními návyky a způsobem života vedoucím ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícím prostředím a ohrožením práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před

²⁰ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2974/otazky_odpovedi_22-rev3.pdf. s. 2. ze dne 13.2.2010

vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Sociálně aktivizační služby jsou terénní, popřípadě ambulantní služby. Jsou poskytovány rodině s dítětem, jehož vývoj je ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě nepříznivé sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u něhož existují další rizika ohrožení jeho vývoje. V pomáhajících pracovnících mohou rodiny najít aktivní průvodce na své cestě ke změnám.²¹

Pomoc rodině formou sociální práce je nesmírně důležitá. Proto by vedle rodin, které nezvládají svou tíživou situaci, měl stát někdo, kdo je neodsoudí a kdo jim pomůže, když ony samy nejsou schopny svůj problém nebo problémy vyřešit. Může to být kdokoli, rodina, přátelé, ale i někdo úplně cizí, třeba sociální pracovník, ke kterému získá rodina důvěru, a pomůže rodině při řešení jejich problémů.

Dle Mezinárodní federace sociálních pracovníků:

Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktů se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.²²

„Sociální práce je společenskovědní disciplína a oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.“

²³

Sociální práce s rodinou je prvotní odpovědností sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jejichž činnost upravuje samostatná právní norma, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, dále zákon o rodině,

²¹ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 33.

²² <http://socialnirevue.cz/item/definice-socialni-prace/category/socialni-prace> ze dne 3.1.2010

²³ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 11.

občanský soudní řád, občanský zákoník a jiné právní normy. Hlavním úkolem sociálních pracovníků je vyhledávat ohrožené rodiny a spolupracovat s těmi, které se dostaly do krizové situace, dbát na dodržování a ochranu práv dítěte, poskytovat poradenskou pomoc a v neposlední řadě spolupracovat i s nestátními organizacemi.²⁴

Organizace práce s rodinou by měla podporovat maximální dosažitelnost pomáhajícího pracovníka ze strany rodiny. Vyplatí se, když může být pracovník k dispozici rodině i mimo dohodnuté návštěvy, popřípadě je možnost telefonického kontaktu. Budování kvalitních a pozitivních vztahů mezi pomáhajícím pracovníkem a jednotlivými členy rodiny může být extrémně těžké, protože někteří členové rodiny takový vztah nikdy nezažili. Tvrdě testována bývá důvěryhodnost, stabilita a angažovanost toho, kdo do rodiny dochází.²⁵

Hodnocení rodiny by ve všech případech mělo začínat v neautoritativním, partnerském duchu. Sociální pracovník by měl umět členům rodiny aktivně naslouchat a měl by se pokoušet o vcítění do jejich vnímání rodinné situace. Sám by neměl zapomínat na to, že i on sám je testován, zejména pokud jde o důvěryhodnost a schopnost poskytovat rodině účinnou podporu a pomoc. Dříve, než sociální pracovník dojde k názoru, co je v rodině problém, měla by rodina dostat prostor k tomu, aby své problémy zformulovala sama. To, jak vidí problém sama rodina, by mělo být prvotní před viděním problému očima sociálního pracovníka. Existuje několik základních ukazatelů funkcí rodiny, které by měl sociální pracovník umět zhodnotit²⁶:

- kulturní a hodnotová orientace rodiny;
- nasycení základních potřeb jednotlivých členů rodiny (jídlo, ošacení, hygiena);
- stav domácnosti z hlediska potřeb členů rodiny;
- funkčnost rodičovského systému (kvalita vztahu k dětem);
- hodnocení vývoje dětí (postoj dětí ke škole, studijní výsledky);
- funkčnost manželského systému (společné zájmy, řešení konfliktů);
- vztah členů rodiny k širšímu příbuzenstvu;
- vztahy k institucím pro rodinu významným;

²⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 50.

²⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. s. 85.

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 192-193.

- jiné významné sociální vazby členů rodiny;
- zaměstnání rodičů, jeho prosperita, pracovní spokojenost;
- materiální zdroje, které má rodina k dispozici a způsob rozhodování o nich;
- styl komunikace.

Ne všechny tyto ukazatele je schopen sociální pracovník zhodnotit při první návštěvě v rodině. Proto je žádoucí, aby tyto návštěvy probíhaly v partnerském duchu a ve vztahu postupného navazování důvěry.

2.2. Návštěva v rodině

Jedním z neefektivnějších způsobů, jak se může sblížit sociální pracovník s jednotlivými členy rodiny, je návštěva v rodině. Během návštěvy v rodině, tedy v klientově vlastním prostředí, kde se cítí jistě a bezpečně, může sociální pracovník zjistit daleko více, než při setkáních kdekoli jinde mimo rodinu.

Návštěva v rodině je – pokud ji členové akceptují – výtečným prostředkem sblížení mezi profesionálem a rodinou. Ten, komu rodina dovolila usednout u svého stolu, je přijat minimálně jako host, v lepším případě jako vítaný host. V první fázi kontaktu si nejen profesionál dělá pracovní hypotézu o zdroji rodinných problémů, ale i rodina si vytváří představu o jeho osobě, o jeho kompetenci, o ryzosti jeho snahy rodině pomoci. Návštěva v rodině přináší zcela novou třídu poznatků o tom, jak rodina žije. Návštěvník může pozorovat členy rodiny přímo v akci, není odkázán jen na slovní popisy toho, co se v rodině děje. Doba strávená v rodině je příležitostí k tomu vidět rodinu nejen při komunikaci, ale i při praktické součinnosti. Návštěva v rodině je však také průnikem do soukromí. Vyvolává nevyhnutelně obranné reakce jak na straně návštěvníka, tak na straně rodiny.²⁷

Při kontaktu sociálního pracovníka s rodinou je jistě přínosem navázání vztahu důvěry, sympatií, profesionálního přístupu a především schopnost empatie sociálního pracovníka.

Návštěvy v rodině mají téměř stoletou tradici v sociální službě. Zkoumání a práce s rodinami v jejich přirozeném prostředí má nezastupitelný význam. Nejvíce o situaci v rodině vypoví takové chování, které je spojeno s každodenní rutinou a s běžnými zvykovými interakcemi mezi členy rodiny. Nejvhodnější dobou návštěvy bývá všední den,

²⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. s. 83.

kdy je rodina zatížena běžnými činnostmi, jako je organizace aktivit, péče o děti, úklid, příprava jídla. Za známku dobrého kontaktu s rodinou je považováno, když rodina dovolí pozorovateli zapojit se bezprostředně do činností rodiny. V terénním výzkumu rodiny se snaží sociální pracovník co nejpřesněji zachytit jedinečné, specifické rysy rodinné atmosféry. Protože chování sociálního pracovníka nemůže být nikdy neutrální, je potřeba s ním počítat jako s něčím, co ovlivňuje chování rodiny. Průběh návštěv a rytmus sbližování řídí sama rodina. Není možné si nijak vynutit dobrý kontakt s rodinou, která je nedůvěřivá a uzavřená. Naopak rodina, která se bez všech zábran otevírá, může být daleko narušenější než rodina, která je zpočátku rezervovaná.²⁸

Za ideální je považována návštěva během večera, která je provedená dvěma pracovníky. Ti si rozdělí role – jeden je rodině více k dispozici a druhý je více pozorovatelem. Návštěvě je žádoucí ponechat rámec „společenské návštěvy“, režii nechat na samotné rodině. Osvědčuje se přijmout nabízený čaj či kávu, což může napomoci sbližování a uvolnit atmosféru.²⁹

Návštěva v rodině je náročná na čas. Je však jedinečným prostředkem, jak se rodině přiblížit a jak být alespoň na chvíli součástí rodinného systému, jehož poznání může mít cenu zlata.

Dalším významným nástrojem sociální práce s rodinou je oblast poradenství.

2.2.1. Poradenství

Sociální práce s rodinami je vedena především formou poradenství. Cílem sociálního poradenství je dovést klienty k soběstačnosti, to znamená pomoci člověku tak, aby si dokázal pomoci sám.³⁰

Poradenství je založené na vztahu pomoci, přičemž poradce má snahu podpořit růst, rozvoj, zralost a lepší uplatnění klienta, aby se efektivněji orientoval ve světě a vyrovnával se životem. Poradenství je chápáno jako metoda vzdělávání a výchovy, metoda redukování emocionálního napětí a metoda pomoci člověku při řešení problémů a při hledání nových forem života. Klient by neměl být pasivní bytost plnící jen příkazy a pokyny poradce.

²⁸ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 129-132.

²⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 194.

³⁰ MATOUŠEK, Oldřich. KOLÁČKOVÁ, Jana. KODYMOVÁ, Pavla. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 320.

Měl by se podílet na analýze problémů, pokusit se lepší poznat sám sebe, pochopit motivaci a kauzalitu svého jednání a hledat nový systém fungování ve světě. Poradce by měl být jen tím, kdo umožňuje a ulehčuje tento proces, pomáhá klientovi uvědomit si jeho možnosti pro změny sebe samého, svého okolí a fungování ve vztahu k jiným lidem.³¹

Sociální poradenství je dle § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, rozděleno na základní a odborné.

Základní sociální poradenství poskytuje informace o nárocích, službách a možnostech, které mohou vyřešit nebo zmírnit obtížnou situaci člověka. Poskytované informace vyplývají ze systému sociální ochrany člověka, jako je pojištění, podpora, pomoc, nebo ze systému, který zajišťuje zaměstnanost. Pro základní sociální poradenství je důležité, aby bylo dostupné i lidem žijícím v menších obcích a aby zahrnovalo poskytování potřebných informací přispívajících k řešení nepříznivé sociální situace.³²

Odborné sociální poradenství poskytuje přímou pomoc lidem při řešení jejich sociálních problémů. Odborná pomoc je zaměřena na konkrétní pomoc a praktické řešení obtížné sociální situace člověka. Součástí odborného poradenství je jsou i terapeutické činnosti. V tomto smyslu jde především o oblast rodiny a manželských a partnerských vztahů, důsledků zdravotních postižení, drogových a jiných závislostí atd. Patří sem i oblast životních krizí, rozvodové a porozvodové situace, hrubé týrání a zneužívání dětí. Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin ve specializovaných poradnách.³³

2.3. Sanace rodiny

Pojem sanace rodiny je v systému české legislativy sociální práce velmi mladý. Upravuje jej v § 12 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a to od roku 2006.

Sanací rodiny je nazván nový přístup, jehož výsledky sebrané za posledních deset let práce na případech stovek rodin ohrožených dětí potvrdily, že pomoc dítěti prostřednictvím jeho

³¹ GABURA, Ján. PRUŽINSKÁ, Jana. *Poradenský proces*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 1995. s. 13.

³² MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 84.

³³ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 84.

rodině je cestou, která vede ke snižování počtu dětí v ústavech nebo ke zkracování doby pobytu v nich.³⁴

Sanace rodiny jsou postupy podporující fungování rodiny, přičemž sanaci rodiny můžeme vzhledem k jejímu širokému pojetí aplikovat na nejrůznější formy práce s rodinou, kdy rodina je pojata jako příjemce podpory v nejširším slova smyslu. Sanace rodiny je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.³⁵

Sanace rodiny může být realizována prostřednictvím terénní sociální práce s rodinou, kdy terénní sociální práce je zaměřena na zachování nebo obnovení funkcí rodiny v jejich přirozeném prostředí a udržení dítěte v podmínkách funkční rodiny.³⁶

Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout dítěti a rodičům pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Konkrétně se jedná o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění v ústavním zařízení nebo k umožnění jeho bezpečného návratu zpět domů.³⁷

Sanace rodiny může být považována za jednu z šancí, jak zlepšit péči o dítě do té míry, aby nemuselo být přistoupeno k nařízení ústavní výchovy. Problémy v rodině jsou často dlouhodobé a neřešené a jejich původ můžeme hledat například v nedostatečném vzdělání, v nezaměstnanosti a tím spojené špatné finanční situaci, v sociálně patologických jevech nebo v naučeném chování předávaném z generace na generaci.

Sociální práce s rodinou, která je realizovaná pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany dětí, je v určitých aspektech odlišná od sanace rodiny. Sociální pracovník sociálně-právní

³⁴ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 9.

³⁵ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 17-18.

³⁶ NEDELNÍKOVÁ, Dana. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. s. 143.

³⁷ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 18.

ochrany dětí má za úkol chránit zájmy nezletilých dětí, především jsou-li tyto děti v ohrožení. Jako jediní pracovníci pomáhajících profesí mohou i bez souhlasu rodiny provádět sociální šetření v místě bydliště rodiny, dotazovat se ve škole, získávat informace u lékaře. Těmto pracovníkům ze zákona vyplývá celá řada kontrolních a donucovacích pravomocí, které mohou být brzdou ve spolupráci sociálního pracovníka a rodiny. Pracovníci odboru sociálně-právní ochrany dětí často realizují sociální práci „rukou zákona“, proto je žádoucí, aby byly navázány i alternativní formy spolupráce za účelem pomoci dítěti prostřednictvím podpory jeho rodiny. Sanace rodiny je založena na partnerském přístupu multidisciplinárního týmu, proto je velmi důležité koordinovat tým především s pracovníky odboru sociálně-právní ochrany dětí a ostatními profesionály, kteří přicházejí s rodinou i dítětem do kontaktu při každodenním výkonu své profese.³⁸

Do programu sanace rodiny jsou zařazovány rodiny, které jsou dlouhodobě, mnohdy generačně ve velmi obtížné sociální situaci. Členy rodiny je třeba přivést k tomu, aby postupně rozpoznali zdroje svých těžkostí a možnosti, jak je změnit nebo odstranit. Je třeba mít ale na mysli, že vždy budou existovat situace, kdy bude nejlepším řešením krizové situace dočasné oddělení dítěte od rodiny. Tato doba by měla být využita ke změnám v postojích rodičů, ke zlepšení jejich rodinných a sociálních podmínek do té míry, aby se dítě mohlo bezpečně vrátit domů.³⁹

V současné době v rámci komunitního plánování vznikají nestátní neziskové organizace, které poskytují sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, jež jsou nástrojem sanace rodin. Zaměstnanci obecních úřadů obcí s rozšířenou působností tak na základě spolupráce mohou využívat pro tyto rodiny i pro svou práci výhod, které přinášejí propojení pravomocí, podpory a pomoci. Tolik potřebné služby se však neustále potýkají s nedostatkem finančních prostředků a jejich získáváním.⁴⁰

Sanace rodiny je jedním z nástrojů podpory rodičů, kteří péči o své děti zvládají obtížně. Důsledkem těchto obtíží bývá neprospívání dětí v rodině. Jde o rodiny, které se často dlouhodobě ocitají v situaci nejrůznějších starostí – existenční nejistota, strach ze ztráty

³⁸ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 22-25.

³⁹ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 15

⁴⁰ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 32

bydlení, nestabilní vztahy v rodině nebo sociální pozice outsidera na kraji společnosti. Špatné prospívání dítěte bývá v těchto případech spíše projevem jejich snížené kapacity vyladit se na dítě a jeho potřeby, než důsledkem záměrného ubližování ze strany rodičů. V těchto případech obvykle hovoříme o *zanedbávání péče o dítě*.⁴¹

Na základě svých profesních zkušeností mohu říci, že téměř ve všech případech jde zanedbávání ruku v ruce s chudobou a špatným sociálním postavením těchto rodin. Děti se učí od svých rodičů a přejímat jejich chování je pro ně naprosto přirozené a běžné. I rodiče přiznávají, že jsou tak zvyklí vychovávat své děti po vzoru svých rodičů a že to ani nijak neumí. Proto je velmi náročné rodiče přivést ke změně myšlení a chování, které by zlepšilo celkovou péči o dítě.

Pojem zanedbávání je součástí syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – CAN. Jde pravděpodobně o nejčastější formu špatného zacházení s dětmi v rodinách, přičemž oběti zanedbávání bývají spolu s oběťmi psychického násilí v rodině nejhůře zjištělné. Děti jsou ohroženy dlouhodobě, důsledky zanedbávání mohou bez poskytnutí vhodné intervence vážně ohrožovat jejich růst a vývoj.⁴²

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, obecně označovaný v anglosaské literatuře jako Child Abuse and Neglect (CAN), je soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jsou výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte.⁴³

Jsou rozlišovány tři formy projevu CAN⁴⁴:

- tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání;
- duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání;
- sexuální zneužívání.

⁴¹ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 35.

⁴² BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 35-36.

⁴³ DUNOVSKÝ, Jiří. DYTRYCH, Zdeněk. MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. s. 15.

⁴⁴ DUNOVSKÝ, Jiří. DYTRYCH, Zdeněk. MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. s. 19.

Zanedbávání zachycuje především všechny škodlivé formy „ne-péče“ o dítě se všemi nepříznivými důsledky pro jeho život a vývoj jak v oblasti tělesné, tak psychické a emocionální. Jejich společným jmenovatelem je však vždy poškozování osobnosti dítěte. Mezi způsoby „ne-péče“ je řazeno nepečování, nesprávná a nedostatečná výživa, nedostatek zdravotní a výchovné péče, izolace, nedostatek bydlení atd.⁴⁵

Termín „sanace rodiny“ je poměrně mladým fenoménem, ale i přesto je tento přístup jednou z možností, jak pomoci rodině komplexně řešit jejich problémy na bázi multidisciplinární spolupráce. Na sanaci rodiny je zaměřena i terénní sociální práce.

2.4. Terénní sociální práce

Následující řádky budu věnovat terénní sociální práci, jejím cílům a cílovým skupinám. Stěžejním tématem bude poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi ve Vsetíně.

Terénní sociální práce, jejíž součástí jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, je jedním z účinných a přímých postupů při sociální práci s rodinou. Terénní sociální práce je jeden v důležitých a významných nástrojů, jak pracovat s klienty v jejich přirozeném prostředí a eliminovat rizika sociálního vyloučení. Ve svém výkladu budu vztahovat terénní sociální práci k práci s rodinou.⁴⁶

Terénní sociální práce je z hlediska zákona o sociálních službách realizována prostřednictvím terénních forem sociálních služeb. Sociální službou se přitom podle §3 a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů rozumí činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Znakem sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi je jejich naplňování v přirozeném sociálním prostředí, které §3 d) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje jako rodinu a sociální vazby k blízkým osobám, domácnost osoby a sociální vazby k dalším osobám, se kterými sdílí domácnost, a místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity.

⁴⁵ DUNOVSKÝ, Jiří. DYTRYCH, Zdeněk. MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. s. 22-24.

⁴⁶ § 65 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Terénní sociální práce je sociální práce s rizikovými klienty nebo skupinami vykonávaná v přirozeném prostředí klientely sociálních pracovníků. Součástími terénní sociální práce jsou depistáž, navazování kontaktů, poskytování sociální pomoci, mapování lokality včetně sběru, analýzy sumarizace poznanych informací o příčinách, charakteru a intenzitě nepříznivé sociální situace cílové skupiny. V optimální případě může terénní sociální práce ovlivnit rizikové chování, popřípadě životní styl klientů.⁴⁷

Terénní sociální práce s rodinou vykonávaná v přirozeném prostředí spočívá především v návštěvách domácností. Na základě svých profesních zkušeností jsem poznala, že se vyplácí do rodiny přicházet pomalu a s citem, bonusem je schopnost vycítit a rozpoznat, jakou hranici soukromí rodiny není vhodné překročit. Současně je důležité respektovat názor samotných klientů, pochopit a přijmout jejich styl myšlení, cítění a chování.

2.4.1. Cíle a cílové skupiny terénní sociální práce

V rámci tématu terénní sociální práce se zaměřuji na cíle a jejich význam pro plánování intervence a na nejčastější cílové skupiny terénní sociální práce, rovněž na nejčastější problémy spolupráce.

Rodiny s dětmi jsou jednou z nejčastějších cílových skupin terénní sociální práce. Jedná se o rodiny jakkoliv dysfunkční nebo problémové, které potřebují pomoc odněkud zvenčí a samy bez pomoci nejsou schopny svou situaci zvládnout.

Mezi další cílové skupiny terénní sociální práce patří: osoby ze sociálně vyloučených lokalit nebo osoby sociálním vyloučením ohrožené, osoby ohrožené závislostmi, osoby poskytující placené sexuální služby, děti a mládež ohrožené společensky nežádoucími jevy a osoby bez přístřeší.⁴⁸

Za cíle terénní sociální práce lze obecně považovat⁴⁹:

- prevenci sociálního vyloučení a jeho prohlubování;
- prevenci sociálně rizikových jevů;

⁴⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 229.

⁴⁸ § 69 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁹ NEDĚLNÍKOVÁ, Dana. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. s. 12-13.

- sociální začleňování;
- mírnění negativních důsledků a rizik životních situací klientů;
- zmírňování nerovností, včetně nerovného přístupu ke službám, vzdělávání, bydlení apod.;
- pomoc klientům znovunabývat sociální kompetence;
- předávání informací.

2.4.2. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Jednou z forem terénní sociální práce pro rodiny s dětmi je zavedení sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi do praxe. Jedná se o velmi mladou službu, která „přišla“ se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Rodiny, které bezproblémově fungují, jsou základem společnosti a jejím přínosem. Jsou však i takové, které samy nejsou schopny vytvořit a zajistit pro své dítě odpovídající podmínky, které by podporovaly jeho správný vývoj. A tyto rodiny mohou využít sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které jim mohou pomoci celkovou situaci obrátit k lepšímu a zmírnit jejich nepříznivé postavení ve společnosti.

Dle § 65 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi terénní, případně ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je vývoj ohrožen v důsledku dopadu dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.

V rámci sociálně aktivizačních služeb vykonává sociální pracovník tyto činnosti⁵⁰:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti;
- zprostředkovává kontakt se společenským prostředím;
- sociálně terapeutické činnosti;
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

⁵⁰ § 65, odst. 2, zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Jednotlivé činnosti sociálně aktivizačních služeb směřují ke zlepšení situace v rodině, přičemž důležitým předpokladem je vzájemná spolupráce rodiny a sociálního pracovníka.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně

Následující prostor budu věnovat opatřením sociálně-právní ochrany dětí obce s rozšířenou působností, počtu sociálních pracovníků na zmiňovaném odboru a seznámení se sociálně aktivizačními službami na území města Vsetína a v přilehlých obcích.

Město Vsetín je jednou z mnoha obcí s rozšířenou působností, tak zvanou obcí III. stupně. Obce s rozšířenou působností mají velmi důležitý význam při výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Do správního obvodu Městského úřadu Města Vsetína patří 32 obcí, které jsou rozprostřeny na poměrně velkém území.

Hlavními opatřeními sociálně-právní ochrany obce s rozšířenou působností patří především vedení spisové dokumentace o dítěti, sledování nepříznivých vlivů působících na děti a činění následných opatření, pomoc rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů, poskytování poradenství rodičům, pomoc rodičům po umístění dítěte do ústavní výchovy tak, že odbor sociálně-právní ochrany pomáhá při nápravě rodinných poměrů s cílem návratu dítěte do přirozeného prostředí, dále podává návrh soudu na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, na nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, vykonává funkci opatrovníka a poručníka a činí úkony a rozhodnutí v zájmu dítěte.⁵¹

Současný počet sociálních pracovníků na městském úřadě ve Vsetíně není zdaleka dostačující. Konkrétně pro město Vsetín je k dispozici 9 sociálních pracovníků, z nichž 6 pracuje na oddělení péče o dítě, 2 jsou kurátoři pro mládež a 1 vedoucí. Tito sociální pracovníci nemají dle svého vyjádření vzhledem k počtu rodin ve své evidenci dostatek času pro aktivní práci s rodinou.⁵²

⁵¹ § 10-18 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁵² Na základě osobního rozhovoru s vedoucí oddělení sociálně – právní ochrany dětí Městského úřadu ve Vsetíně, ze dne 3.2.2010.

Jistě by bylo potřeba navýšení počtu sociálních pracovníků, neboť v sociální práci platí možná více, než kdekoliv jinde, že kvalita končí s kvantitou. Přínosem pro sociální práci a novým trendem komunitního plánování je vznik nestátních neziskových organizací, které v souvislosti se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, poskytují sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které jsou nástrojem sanace rodin. Názorným příkladem je vznik sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, které poskytuje Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně. Zaměstnanci obecního úřadu obce s rozšířenou působností tak získávají nástroj k naplňování jmenované novely prostřednictvím této neziskové organizace, se kterou mohou vytvářet síť služeb a využívat pro klientské rodiny a pro svou práci výhod, které přinášejí propojení pravomoci, podpory a pomoci.⁵³

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou provozovány Azylovým domem pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně. Azylový dům však není jediný poskytovatel těchto služeb na území Města Vsetína.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně s názvem „MOZAIKA“ poskytuje rovněž Diakonie Českobratrské církve evangelické. Tyto sociální služby jsou poskytovány zejména romským rodinám s dětmi od 3 do 15 let věku, které žijí v sociálně nepříznivém a sociálně znevýhodněném prostředí.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. je nezisková organizace, která vznikla v roce 2002 a jejím zřizovatelem je Město Vsetín. Hlavní aktivitou azylového domu je pomoc ženám a jejich dětem při řešení nepříznivé situace spojené především se ztrátou bydlení s cílem podporovat je k návratu do běžného způsobu života. Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. provozuje tři registrované sociální služby a to⁵⁴:

- azylové domy
- telefonická krizová pomoc
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

⁵³ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 32. ISBN 978-80-7367-392-5

⁵⁴ http://www.azylovydum.cz/azylovy_dum ze dne 25.2.2010

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně jsou vedeny pod názvem Terénní asistenční služba.

Terénní asistenční služba poskytuje sociální služby rodinám s nezletilými dětmi v jejich přirozeném prostředí. Posláním je podpora rodin v jejich úsilí zlepšit svou nepříznivou životní situaci a vytvořit tak bezpečné prostředí pro zdárný vývoj dětí. Terénní asistenční služba působí ve Vsetíně a přilehlých obcích.

Přilehlými obcemi jsou: Bystřička, Francova Lhota, Halenkov, Horní Lideč, Hovězí, Hošťálková, Huslenky, Jablunka, Janová, Karolinka, Kateřinice, Lačnov, Leskovec, Lhota u Vsetína, Lidečko, Liptál, Lužná, Malá Bystřice, Nový Hrozenkov, Pozděchov, Prlov, Pržno, Ratiboř, Růžďka, Seninka, Střelná, Ústí u Vsetína, Valašská Polanka, Valašská Senice, Velké Karlovice, Zděchov.

Terénní asistenční služba pro rodiny s dětmi poskytuje podporu a praktickou pomoc rodinám, které z různých důvodů nedokážou zajistit svým dětem adekvátní podmínky, mají však snahu svou situaci řešit.⁵⁵

Cílem terénní asistenční služby je⁵⁶:

- zvýšit úroveň péče o děti o oblasti zdravotní, výchovné, citové;
- zlepšit materiální a finanční zajištění rodiny;
- rozvíjet rozumové schopnosti a pracovní dovednosti dětí;
- navázat, rozvíjet a udržovat mezilidské vztahy;
- znát práva, povinnosti a přijmout zodpovědnost za své jednání;
- zvýšit samostatnost a soběstačnost členů rodiny;
- zvýšit úroveň vzdělanosti členů rodiny;
- využít dostupných možností vedoucích k uplatnění na trhu práce;
- snížit riziko výskytu společensky nežádoucích jevů.

⁵⁵ Rozpracované standardy kvality sociálních služeb, Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, ze dne 8.2. 2010.

⁵⁶ Rozpracované standardy kvality sociálních služeb, Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, ze dne 8.2.2010.

Cílovou skupinou jsou rodiny s nezletilými dětmi ohrožené sociálním vyloučením, které se nacházejí v nepříznivé životní situaci, a to⁵⁷:

- rodič nebo jiná pečující osoba se sníženou dovedností nebo schopností pečovat o dítě;
- rodiny s dětmi, jejichž vývoj je nepříznivě ovlivněn závislostí rodičů na návykových látkách;
- rodiny v dlouhodobé finanční tísní (zadluženost, hmotná nouze...);
- rodiče v rozvodovém řízení i v době po rozvodu neschopni dohodnout se na výchově a výživě dětí;
- rodiny, ve kterých dochází k trestné činnosti člena rodiny, který pečuje o dítě;
- rodiny, ve kterých se vyskytuje záškoláctví dětí;
- rodiny, kde je nezletilý rodič;
- rodiny ohrožené ztrátou bydlení;
- těhotné ženy, které potřebují pomoc před a po narození dítěte;
- rodiny, jejichž členové jsou znevýhodněni na trhu práce;
- rodiny azylantů;
- rodiny, jejichž členům byl stanoven soudní dohled na základě doporučení odboru sociálně-právní ochrany dětí;
- rodiny ohrožené domácím násilím.

Do těchto rodin docházejí terénní asistentky dle potřeby a společně s rodiči hledají možnosti, jak postupně změnit situaci k lepšímu. Terénní asistenční služba je poskytována na základě dohody o spolupráci a společně vytvořeného individuálního plánu. Ten sestavuje rodina společně s asistentkou a aktivně se podílí na řešení své situace. Terénní asistenční služba pracuje s rodinou jako celkem.⁵⁸

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně jsou postaveny na intenzivní spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a dalšími odborníky, kteří se zabývají

⁵⁷ Rozpracované standardy kvality sociálních služeb, Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, ze dne 8.2.2010.

⁵⁸ Rozpracované standardy kvality sociálních služeb, Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, ze dne 8.2.2010.

péči o rodinu a dítě. Na základě svých profesních zkušeností jsou pracovníci sociálně-právní ochrany dětí nejčastěji těmi, kteří zprostředkovávají kontakt s rodinou a vnímají službu jako opatření směřující k udržení dítěte v rodině.

Pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí nemají, jak jsem již uvedla, dostatečné kapacity na intenzivní práci s rodinou v jejím přirozeném prostředí – terénní sociální práci, proto hledají východisko a řešení problému zajištěním spolupráce s terénní asistenční službou u neziskové organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi, o.p.s. Všichni zúčastnění profesionálové tak společnými silami usilují o ochranu a bezpečí dítěte a zachování rodiny jako celku. Odebrání dítěte z rodiny je považováno až za krajní řešení, kdy selhávají všechny postupy, a tím nedochází ke zlepšení situace v rodině.

Jako terénní pracovníci jsme zpočátku neměli jednoduchou pozici jak v samotných rodinách, tak v navázání vztahů s oddělením sociálně-právní ochrany dětí. Především bylo nutné objasnit, kdo a jaké má kompetence, a vyjasnit si formu spolupráce. Budování pozice důvěryhodného partnera bylo velmi náročné a terénní pracovníci museli dokázat, že jsou přínosem a těmi, kteří dokáží pracovníkům oddělení sociálně-právní ochrany dětí ulehčit jejich práci v terénu. Na základě dobrých zkušeností se terénní pracovníci postupně stávali komunikačními partnery pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí a tím pomáhají zmírnit jejich přetíženost ve prospěch klientů, kteří potřebují profesionální pomoc po dobu mnohdy měsíců až let. Předpokladem je vysoká frekvence kontaktů s rodinou. Neposkytnutí pomoci může vyvolat riziko prohloubení sociálních problémů jednotlivých rodin.

Terénní asistentky spolupracují kromě oddělení sociálně-právní ochrany dětí i s jinými odborníky, proto je práce s rodinou nastavena formou interdisciplinární spolupráce.

Základní kvalitou terénní sociální práce je partnerský přístup mezi všemi členy multidisciplinárního týmu a jejich přijetí principu sanace rodiny – pomoc dítěti prostřednictvím pomoci jeho rodině. Pomáhající pracovníci, členové multidisciplinárního týmu, si nemusí být osobně sympatičtí, ale jimi sanované rodiny potřebují, aby byli schopni spolupracovat, tedy vzájemně akceptovat své názory, kompetence, uzavřeně dohody aj. V opačném případě mohou dopady jejich práce sanovaným rodinám uškodit.⁵⁹

⁵⁹ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 26-27.

Nyní se zaměřím ne jednotlivé činnosti terénních asistentek, které v rámci naší organizace poskytují rodinám s dětmi. Jsou to⁶⁰:

- **Zajištění školní docházky a pomoc při přípravě dětí na vyučování** - asistentka motivuje rodiče k zajištění pravidelné školní docházky, školních učebních pomůcek, úhrady stravy a jiných poplatků spojených se školní docházkou. Společně s rodiči stanoví pravidla přípravy na školní vyučování, případně zajistí doučování.
- **Pomoc při výchově** – motivuje rodiče k zodpovědnému plánování rodičovství a k dodržování zásad správné výchovy dětí.
- **Pomoc při motivaci dětí** – podporuje motivaci dětí k aktivnímu využívání volného času a k dalšímu rozvoji osobnosti.
- **Pomoc a motivace rodičů při uplatnění na trhu práce** – spolupracuje s Úřadem práce ve Vsetíně, obecními úřady, zaměstnavateli, motivuje členy rodiny ke zvyšování kvalifikace a aktivnímu vyhledávání vhodného pracovního místa.
- **Pomoc při řešení bytové situace** – pomáhá při podávání žádosti o byt, sledování inzerce, motivuje k řádné úhradě poplatků spojených s bydlením.
- **Pomoc při sestavování rodinného rozpočtu** – společně s rodiči sestaví rodinný rozpočet, stanoví prioritní výdaje, pomůže rodině redukovat zbytečné výdaje, motivuje rodiče k šetrnosti (nákup levnějších potravin, omezení výdajů na alkohol, cigarety apod.).
- **Pomoc při zvládnutí krizových finančních situací** – preventivně působí proti předlužení domácnosti (rychlé půjčky, exekuce).
- **Zajištění základních hygienických návyků** – motivuje rodiče ke správnému vedení domácnosti (úklid, praní prádla atd.), prostřednictvím rodičů motivuje děti k pravidelné hygieně a péči o tělo.
- **Zajištění zdravotnické péče** – ve spolupráci s lékařem motivuje rodiče především k pravidelným návštěvám dětského lékaře a odborného lékaře, zajištění povinného očkování a preventivních prohlídek dětí, dodržování léčebného režimu, dodržování zásad správné výživy a omezení konzumace alkoholu, tabákových výrobků a jiných návykových látek, u těhotných matek motivuje k pravidelným návštěvám poradny.

⁶⁰ Pracovní náplň pracovníka terénní asistenční služby, Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, ze dne 1.10.2010.

- **Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí** – pomáhá rodičům při vyřizování dávek sociálního zabezpečení, jednání s úřady, vyřizování osobních záležitostí apod.
- **Další pomoc vyplývající z aktuální situace rodiny.**

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou poskytovány bezplatně.

KAPITOLA II

3. EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ

V empirické části své diplomové práce se v souladu s jejím cílem zaměřím na vývoj terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením, která poskytuje sociální služby ve Vsetíně a spádových obcích, dále na popis klientely terénní asistenční služby, nejčastější řešené problémy, spolupráci s různými institucemi. Vývoj terénní asistenční služby zmapuji pomocí tabulek, které nastíní počet rodin a počet podpořených klientů, intervence v rodině, poměr rodin sledovaných odborem sociálně-právní ochrany dětí a rodin „dobrovolných“. Dále se zaměřím na délku a intenzitu spolupráce již ukončených případů.

Rozhodujícím obdobím mapování vývoje terénní asistenční služby, kterou provozuje Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, je období od 1.1 2007 do 31.12.2008.

3.1. Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí⁶¹

Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí je název projektu, který podal Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. jako prvotní snahu o vytvoření komplexu sociálně aktivizačních služeb v našem regionu.

Tato myšlenka vzešla z potřeb odboru sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu ve Vsetíně. Sociální pracovnice tamního odboru byly a jsou zahlceny povinnostmi a prací, která je však situována spíše mimo terén. Na návštěvy v rodině v rozsahu tak, jak by to bylo potřebné, nezbývalo dostatek času. Proto tehdejší vedoucí odboru Hana Svitavská přišla v roce 2006 do Azylového domu pro ženy a matky s dětmi s návrhem řešení. To spočívalo v zajištění odborných pracovníků, kteří by pracovali přímo v terénu a naplňovali by potřeby častějšího kontaktu s ohroženými rodinami, případně jim pomáhali řešit nepříznivou sociální situaci. V této době byla již v plném proudu příprava zákona o sociálních službách, do jehož kontextu sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi spadaly. Protože bylo možno získat finance na rozjezd služby na základě projektu z Evropské unie, bylo

⁶¹ Na základě osobního rozhovoru s ředitelem Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, ze dne 3.2.2010.

domluveno, že naše organizace vytvoří projekt s názvem „Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí“. Bylo počítáno s působností na území města Vsetína a přilehlých obcí. Projekt byl realizován v období od 1.7.2006 do 31.5.2008 a zdrojem finanční podpory byl Evropský sociální fond.

Ke zkoumání vývoje terénní asistenční služby užiji dat 1.1.2007 až 31.12.2008. Důvodem je skutečnost, že počáteční období realizace projektu bylo zaměřeno na přípravné a administrativní práce, jejichž součástí bylo výběrové řízení na obsazení pracovních míst terénní asistentka – sociální pracovníce a následné absolvování rekvalifikačního kurzu. Do pracovního poměru nastoupilo 1.10.2006 šest sociálních pracovníc, které začaly následně do rodin docházet po dvojicích.

Po skončení projektu pokračoval systém nastavený dle parametrů projektu ve stejném duchu i nadále a z hlediska čtvrtletního vývoje počtu podpořených osob, počtu rodin a počtu intervencí je toto období přehlednější a delší pro zmapování dle uváděných dat a vypoví více o vývoji terénní asistenční služby.

Terénní asistentky tedy začaly prakticky do rodin docházet až v průběhu listopadu a prosince 2006. Během této doby docházelo k postupnému zapracování terénních asistentek pod vedením sociálních pracovníc z odboru sociálně-právní ochrany dětí, které již předem vytipovaly 20 rodin ze své evidence. Na základě informací těchto sociálních pracovníc byly nejčastějšími problémy zajištění školní docházky, příprava dětí na vyučování, řešení špatné finanční situace rodiny, zajištění základních hygienických návyků a základní zdravotní péče, doprovod rodičů při vyřizování osobních záležitostí, například pomoc při vyřízení sociálních dávek a další problémy. S uvedenými rodinami byly asistentky postupně seznamovány a již během této doby docházelo k postupnému navyšování počtu rodin. Proto jsem si zvolila období až od 1. ledna 2007, kdy každá dvojice terénních pracovníc již měla svou stabilní klientelu.

Dalším důvodem volby dvouletého období je předpokládané přehledné zpracování po čtvrtletních intervalech. Ve výsledku bude i jasně patrné, jak se vyvíjela terénní asistenční služba v jednotlivých letech. Více by ukázalo samozřejmě delší období, ale výsledky z roku 2009 nemám v současné době při zpracování praktické části bakalářské práce k dispozici.

Předpokládalo se, že po ukončení projektu k 31.5.2008 bude terénní asistenční služba fungovat i nadále s tím, že během jeho realizace dojde k registraci sociálně aktivizační

služby pro rodiny s dětmi současně s registrací služby azylové domy a telefonické krizové pomoci, kterou vydá krajský úřad Zlín.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. provozuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v úzké spolupráci s oddělením sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu ve Vsetíně. Je snahou, aby spolupráce byla kvalitní a docházelo k vzájemné informovanosti. Ve své praxi pracují terénní asistentky nejenom s rodinami vedenými v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí, a těch je naprostá většina, ale i s těmi, které samy na základě svého rozhodnutí kontaktovaly terénní asistenční službu. Většinou se jedná o rodiny sociálně slabé, které si samy nedokáží poradit v běžných záležitostech každodenního života.

3.2. Výzkumný vzorek

Výzkumným vzorkem budou rodiny s nezletilými dětmi v evidenci terénní asistenční služby. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi poskytují tři dvojice pracovníků.

Při zpracování jednotlivých kritérií budu vycházet jen ze své evidence (tedy evidence dvojice sociálních pracovníků, které jsem součástí), protože tyto rodiny dobře znám a zpracování tak bude objektivní a jednodušší. Také předpokládám, že práce všech tří dvojic terénních asistentek je na velmi podobné úrovni, a proto je toto zpracování dostačující.

3.3. Výzkumná metoda

Metodu, kterou pro zpracování použiji, bude sběr dat z interní dokumentace terénní asistenční služby a jejich následné vyhodnocení.

Klientela

Klienty terénní asistenční služby jsou rodiny s nezletilými dětmi na území města Vsetína a ostatních spádových obcích. A jaké znaky vykazuje rodina, pro které je služba určena?

Dle § 65 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi terénní, případně ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.

Na základě své profesní zkušenosti mohu říci, že drtivá většina klientely jsou rodiny sociálně slabé, jejichž handicapem je nedostatečné vzdělání rodičů a tím jejich špatná uplatnitelnost na pracovním trhu, dlouhodobá nezaměstnanost s nízkou životní úrovní či omezené rozumové schopnosti.

Velmi častým jevem, se kterým se v praxi setkávám, je i alkoholismus jednoho nebo obou rodičů. Dalšími faktory, které charakterizují potencionální klientelu, mohou být osamocené rodičovství, velmi mladí rodiče, zdravotní postižení rodičů, krizové situace, jako je rozvod nebo úmrtí, předlužení domácností, dlouhodobě špatná socioekonomická situace rodiny, ztráta bydlení, příslušnost k etnické minoritě, nízký příjem rodiny.

Sociální práce s těmito rodinami je vedena především formou poradenství. Snažíme se rodině poradit tak, aby sama zvládla řešit nastalé problémové situace. Je evidentní, že rodina ohrožená potřebuje pomoc a podporu a je v zájmu společnosti nenechat tyto lidi napospas jejich tíživé sociální situaci, protože předcházení vzniku sociálního vyloučení se jeví být efektivnější, jak řešení jejich následků.

Klientem je celá rodina jako interakční systém, ohrožený špatnou sociální situací, izolovaností, zvýšenou mírou stresu, frustrací rodičů i jejich výchovnou nezkušeností, která má přímý dopad na neprospívání dítěte. Členové sanované rodiny mají své specifické potřeby i přesto, co aktuálně prožívají, co v životě zažili a co ovlivňuje kvalitu jejich rodičovství. A aby se ohrožená rodina mohla stát bezpečným a podpůrným místem pro všechny své členy, zejména pro děti, potřebuje podporu.⁶²

Obtížné zařazení do společnosti prohlubují i omezené komunikační dovednosti rodičů, jako je například agresivní vystupování s cílem vyšší pravděpodobnosti dosažení úspěchu. Ty je navíc často omezují v možnostech získávání a přijímání podpory od širšího sociálního okolí.⁶³

Nyní se zaměřím na objasnění pojmů souvisejících se zpracováním údajů z interní dokumentace terénní asistenční služby provozované pod Azylovým domem pro ženy a matky s dětmi ve Vsetíně.

⁶² BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 51.

⁶³ BECHYŇOVÁ, Věra. KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. s. 53.

3.4. Cíl šetření

V šetření budu zjišťovat:

1. Počet rodin a počet podpořených klientů

Na základě svých profesních zkušeností předpokládám tuto hypotézu:

„ Ve sledovaném období počet rodin v evidenci terénní asistenční služby roste.“

Nejprve se zaměřím na počet rodin, které jsou v mé evidenci. Rodiny budu v přehledném zpracování formou tabulky uvádět tak, aby bylo patrné, s kolika a ve kterém období jsem pracovala. Počet rodin zmapuji z interní dokumentace a tato data zpracuji za jednotlivá čtvrtletí.

Dále předpokládám tuto hypotézu:

„ Ve sledovaném období počet podpořených osob terénní asistenční služby roste.“

Po zpracování počtu rodin zpracuji počet podpořených klientů. Podpořený klient je osoba, kterou pracovník terénní asistenční služby navštíví za sledované období nejméně pětkrát. Sledovaným obdobím budou i v tomto případě jednotlivá čtvrtletí. Podpořená osoba bude fakticky zástupce rodiny, kam řadíme rodiče, děti, blízké příbuzné. Podpořená osoba může být i babička, která žije s rodinou ve společné domácnosti, i přesto, že není cílovou skupinou. Pokud bude osoba podpořená v prvním čtvrtletí, to znamená, že bude navštívena v domácnosti nejméně pětkrát a ve druhém čtvrtletí bude navštívena například jen dvakrát, bude se počítat jako podpořená i pro druhé čtvrtletí, protože celkem byla osoba navštívena více jak pětkrát. Počet podpořených osob nemůže tak být nikdy nižší než v předchozím čtvrtletí. Tyto parametry jsou nastaveny z projektu „Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí“.⁶⁴

Z uvedeného lze předpokládat, že po prvním sledovaném období bude počet podpořených osob v rámci služby narůstat. Vycházím ze svých profesních zkušeností a očekávám, že počet podpořených osob bude mít vzrůstající tendenci v závislosti na délce poskytování terénní asistenční služby.

⁶⁴ Projektová dokumentace. Společný regionální program. Opatření 3.2. Podpora sociální integrace v regionech. Grantového schématu podporujícího sociální integraci ve Zlínském kraji. 3. kolo výzvy. Název projektu: Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí, 2006.

2. Počet intervencí v rodině

U počtu intervencí v rodinách budu vycházet z rodin vedených taktéž v mé evidenci. V podstatě bych mohla zpracovat počet intervencí u všech pracovníků, ale tento počet je velmi podobný. Intervencí rozumím odbornou pomoc pracovníka ve prospěch uživatele služby, o které existuje písemný záznam. Tato intervence je vztažena k řešení nepříznivé sociální situace konkrétní osoby.

Délka intervence musí být minimálně 30 minut, kratší intervence nemůže být nijak v práci s rodinou vykázána. V případě, že navštívím rodinu v dopoledních hodinách za přítomnosti matky a všechny děti jsou ve škole, jedná se o intervenci. Telefonický hovor nebo návštěva v rodině, kde není nikdo zastižen doma, nejsou vedeny v počtu intervencí. Tento způsob jsem zvolila dle nastavených parametrů na základě projektu „Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí“.⁶⁵ Tento postup je rychlý, přehledný a vypovídá o intenzitě práce v rodině. Protože do většiny rodin chodíme v neohlášenou dobu, často se stává, že nejsou její členové zastiženi doma. Tím klesá i počet intervencí, které by mohly být v rodině uskutečněny. Je potřeba zdůraznit, že jsou i takové rodiny, které se našim návštěvám cíleně vyhýbají například tím, že nás záměrně nevpustí do bytu. Ve všech případech se však jedná o rodiny vedené na odboru sociálně-právní ochrany dětí, které nechtějí svou nepříznivou situaci řešit a odmítají jakoukoliv pomoc. Do návštěvy v rodině zahrnu i schůzky na našem pracovišti, doprovod do školy, k lékaři, jednání s úřady, setkání ve městě. V tomto ohledu se nejedná o práci v přirozeném prostředí rodiny, ale o jakoukoliv intervenci týkající se určené rodiny.

Na základě svých profesních zkušeností předkládám tuto hypotézu:

„Ve sledovaném období počet intervencí v rodinách v evidenci terénní asistenční služby roste.“

Přehledně zpracuji počet intervencí v rodinách v uvedeném čtvrtletí a tím zjistím průměrný počet intervencí připadající na jeden měsíc. Zvolím stejnou strategii jako u počtu podpořených osob pro přehlednost.

⁶⁵ Projektová dokumentace. Společný regionální program. Opatření 3.2. Podpora sociální integrace v regionech. Grantového schématu podporujícího sociální integraci ve Zlínském kraji. 3. kolo výzvy. Název projektu: Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí, 2006.

3. Poměr rodin vedených v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a rodin, kde je poskytována sociální služba na žádost rodiny

Na základě svých profesních zkušeností předkládám tuto hypotézu:

„Počet rodin v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí je vyšší než počet rodin „dobrovolných““.

Rodiny, se kterými pracujeme, rozdělím na dvě skupiny. V prvním případě se bude jednat o rodiny s nezletilými dětmi, do kterých docházíme na základě žádosti odboru sociálně-právní ochrany dětí. To znamená, že se jedná o klienty, u kterých nás o spolupráci požádal odbor sociálně-právní ochrany dětí nebo soud. Ve většině případů se jedná o stanovení výchovného opatření (napomenutí, nejčastěji dohled, omezení). Počet rodin, ve kterých je výchovné opatření stanoveno, zmapuji. Problémy v rodině jsou dlouhotrvající a přetrvávající a naším úkolem je eliminovat rizika spojená s dalším rozvojem negativních sociálních jevů, v lepším případě navést rodinu na správné rodinné fungování. Také vyhodnotím, jaké výchovné opatření je v těchto rodinách stanoveno nejčastěji.

Druhou skupinou budou rodiny, které samy na základě svého rozhodnutí kontaktovaly terénní asistenční službu. U těchto klientů nebyl zjištěn závažnější problém, který by vyžadoval řešení odboru sociálně-právní ochrany dětí, sociální práce s těmito rodinami spočívá v prevenci, podpoře, vedení a pomoci s nejrůznějšími oblastmi běžného života.

4. Délka a intenzita spolupráce již ukončených případů, včetně důvodu ukončení

Z dokumentace za uvedené období vyberu rodiny, se kterými jsme v průběhu období dvou let pracovaly a tato spolupráce již byla ukončena. Nepředpokládám velký počet již ukončených případů a u těchto rodin vymezím i důvod ukončení spolupráce. Rodiny budu vybírat jen ze své dokumentace, zmapuji celkovou délku práce s rodinou a četnost kontaktů.

4. VÝSTUPY REALIZOVANÉHO ŠETŘENÍ

Na základě prostudování interní dokumentace terénní asistenční služby Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně jsem dospěla k těmto závěrům:

4.1. Výsledky jednotlivých ukazatelů

1. Počet rodin a počet podpořených klientů

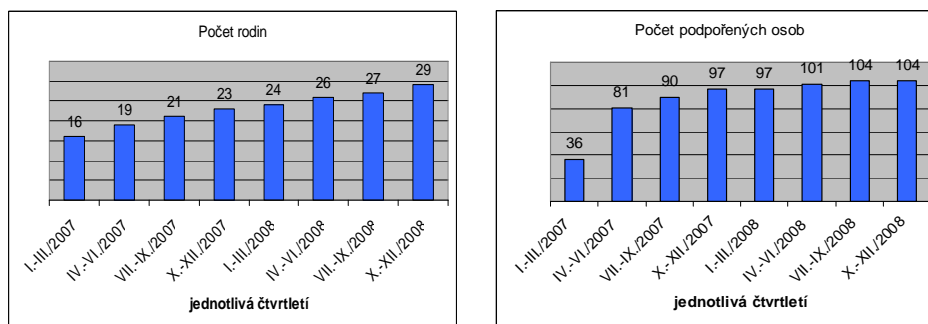
Zpracování počtu rodin a počtu podpořených klientů jsem zaměřila na rodiny vedené v mé evidenci. Zpracovala jsem přehlednou tabulku, která vykazuje počty rodin a počty podpořených osob v závislosti na délce trvání služby. Tabulka je rozdělena do tří sloupců, první sloupec znázorňuje časovou posloupnost po jednotlivých čtvrtletích, druhá představuje počet rodin v mé evidenci v návaznosti na délku trvání služby a třetí sloupec znázorňuje počet podpořených klientů v návaznosti na délku trvání služby.

Tabulka 1:

	Počet rodin	Počet podpořených osob
I.-III./2007	16	36
IV.-VI./2007	19	81
VII.-IX./2007	21	90
X.-XII./2007	23	97
I.-III./2008	24	97
IV.-VI./2008	26	101
VII.-IX./2008	27	104
X.-XII./2008	29	104

Tabulku jsem pro názornost převedla do grafu, který přehledně vyjádří vzrůstající počet rodin a vzrůstající počet podpořených osob.

Graf 1:

Vyhodnocení:

Z výsledných výstupů vyplývá, že za uvedené období 1.1.2007 až 31.12.2008 bylo v evidenci terénní asistenční služby vedeno celkem 29 rodin, přičemž aktuální počet rodin, se kterými terénní asistentky pracovaly v jednotlivých čtvrtletích, se lišil. Tato skutečnost však nemá vliv na vyřazení konkrétní rodiny z evidence. V podstatě od počátku vzniku služby počet rodin narůstal, postupem času byla s některými rodinami ukončena spolupráce a do evidence byly zařazeny další rodiny. Z celkových výstupů je patrné, že počet rodin v evidenci terénní asistenční služby v uvedeném období postupně narůstal, což potvrzuje danou hypotézu: „*Ve sledovaném období počet rodin v evidenci terénní asistenční služby roste.*“

Taktéž počet podpořených osob měl vzestupný charakter. Největší nárůst je patrný zpočátku, kdy terénní asistentky do rodin začaly docházet, to znamená v rozmezí prvního a druhého čtvrtletí roku 2007. Vysvětlením je skutečnost, že v prvním čtvrtletí roku 2007 ještě nebyl v rodinách uskutečněn potřebný počet návštěv, což se změnilo v následujícím čtvrtletí. V tomto období téměř všechny rodiny byly navštíveny více jak pětkrát, a tak se její členové stali podpořenou osobou. V případě, že v průběhu služby byla s rodinou ukončena spolupráce a terénní asistentky přestaly do rodin docházet, stále tyto osoby byly evidovány jako podpořené osoby i v následujících obdobích. Z celkových výstupů je patrné, že počet podpořených osob v evidenci terénní asistenční služby v uvedeném období narůstal, což potvrzuje danou hypotézu: „*V uvedeném období počet podpořených osob terénní asistenční služby roste.*“

Jako srovnání jsem následným prostudováním dokumentace zmapovala data počtu rodin a počtu podpořených osob i u mých kolegyň za dvě první čtvrtletí roku 2007. Tato data jsem zpracovala taktéž do tabulky, kterou následně uvádím.

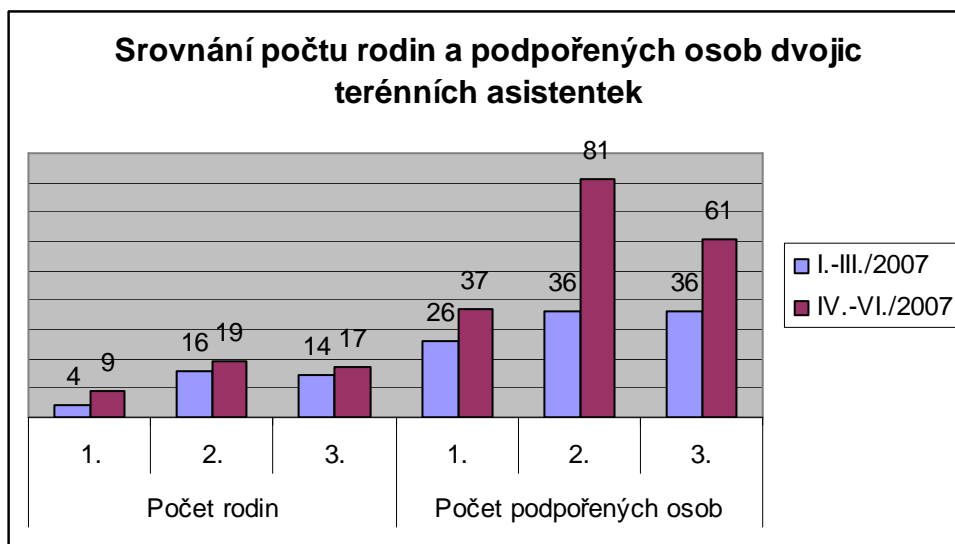
Postupovala jsem tak, že jsem z interní dokumentace prostudovala za první dvě čtvrtletí roku 2007 záznamy svých kolegyň. Tyto zjištěné skutečnosti jsem vložila do vytvořené tabulky, jejíž součástí jsou jednotlivá čísla z mé evidence vztahující se k počtu rodin a k počtu podpořených osob. Tím jsem mohla porovnat rozdíly v počtech rodin, ve kterých jednotlivé dvojice pracovaly a v počtech podpořených osob.

Tabulka 2:

	Počet rodin			Počet podpořených osob		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
I.-III./2007	4	16	14	26	36	36
IV.-VI./2007	9	19	17	37	81	61

Vytvořenou tabulku jsem pro názornost převedla do grafu, který přehledně porovnává počet rodin a počet podpořených klientů vedených jak v mé evidenci, tak v evidenci mých kolegyň, kterou tvoří tři dvojice pracovníků. Jednotlivé dvojice pracovníků jsem označila čísly 1-3.

Graf 2:

Vyhodnocení:

Počet rodin

Pod číslem 2 v tabulce počtu rodin jsou uvedeny hodnoty z mé evidence. Pod čísly 1 a 3 jsou uvedeny počty rodin mých kolegyň. Jsou patrné výrazné rozdíly u první skupiny. Skupina 3 a 2 mají počty hodně podobné. Na základě prostudování dokumentace svých kolegyň je důvodem rozdílná intenzita návštěv v rodinách. Kolegyně do těchto problémových rodin docházely pravidelně i několikrát týdně, proto nebyly schopny pracovat ve více rodinách. Jednalo se o rodiny, které vyžadovaly velmi časté návštěvy a práce s nimi je dlouhodobá a intenzivní.

Počet podpořených klientů

Na základě prostudování interní spisové dokumentace jsem vyhodnotila srovnání počtu podpořených osob za první dvě čtvrtletí roku 2007. Pod číslem 2 v tabulce jsou uvedeny hodnoty z mé evidence, pod čísly 1 a 3 jsou hodnoty kolegyně.

I v hodnotě počtu podpořených osob jsou patrné výrazné rozdíly, jejichž příčinou je nízký počet rodin a intenzivní spolupráce s těmito rodinami u skupiny 1. To znamená, že počet podpořených osob nemohl mít vzestupnou tendenci, protože asistentky docházely jen do několika málo rodin a tím byla snížena možnost nárůstu počtu podpořených osob.

Výsledkem využitelným v praxi je získání argumentu pro nutnost zachování, dostupnosti a rozvoje terénní asistenční služby, popř. navýšení počtu terénních pracovníků.

2. Počet intervencí v rodině

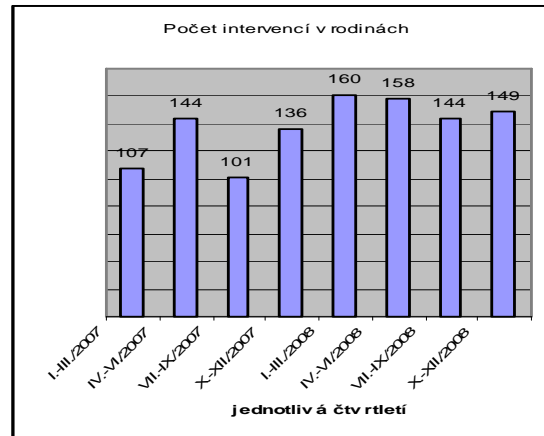
Po zpracování počtu intervencí z interní dokumentace jsem postupovala tak, že jsem spočítala jednotlivé zápisy o proběhlých intervencích ve všech rodinách vedených v mé evidenci a jejich počty jsem zakomponovala do předem vytvořené tabulky. Tabulka je vytvořena stejným způsobem jako tabulka č. 1. V závislosti na jednotlivých čtvrtletích v tabulce znázorňují počet intervencí v rodinách a průměrný počet intervencí za jeden měsíc.

Tabulka 3:

	Počet intervencí v rodinách	Průměrný počet intervencí v měsíci za uvedené čtvrtletí
I.-III./2007	107	35
IV.-VI./2007	144	48
VII.-IX./2007	101	33
X.-XII./2007	136	45
I.-III./2008	160	53
IV.-VI./2008	158	53
VII.-IX./2008	144	48
X.-XII./2008	149	49

Vytvořenou tabulku jsem následně převedla do grafu, který přehledně vyjadřuje počet provedených intervencí v jednotlivých čtvrtletích. Graf vyjadřující průměrný počet intervencí v daném čtvrtletí jsem nevytvářela, protože by přesně kopíroval celkový počet intervencí jen s tím rozdílem, že se jedná o třetinovou hodnotu.

Graf 3:

Vyhodnocení:

Počet intervencí za jednotlivá čtvrtletí byl přibližně na stejné úrovni, přičemž je patrný rozdíl ve prvním a třetím čtvrtletí roku 2007 oproti ostatním čtvrtletním hodnotám. Jako vysvětlení může být skutečnost, že zpočátku „rozběhu“ terénní asistenční služby se terénní asistentky zapracovávaly a získávaly tak zkušenosti potřebné pro výkon terénní sociální práce. Součástí tohoto období mohla byla i průběžná školení a semináře potřebné po profesionální práci v terénu a navazování spolupráce s ostatními institucemi. Během třetího čtvrtletí roku 2007 měly terénní asistentky několik týdnů dovolené, což se projevilo na počtu jednotlivých intervencí v daném období. V ostatních sledovaných čtvrtletích je počet intervencí přibližně stejný s nepatrnými rozdíly. Tato čísla intervencí za uvedené čtvrtletí jsem zprůměrnovala a tím jsem získala průměrný počet intervencí za jeden měsíc. Při porovnání průměrného počtu měsíčních návštěv tato čísla svědčí o stabilní práci v terénu a počtu navštívených rodin.

Z celkových výstupů je patrné, že počet intervencí v uvedeném období nerostl, ale je na přibližně stejné úrovni. Hypotéza: „*V uvedeném období počet intervencí v rodinách v evidenci terénní asistenční služby roste, tedy byla vyvrácena.*“

Jako srovnání jsem následným prostudováním dokumentace zmapovala data počtu intervencí a tím i průměrnou hodnotu u mých kolegyně za dvě první čtvrtletí roku 2007. Tato data jsem zpracovala taktéž do tabulky, kterou následně uvádím.

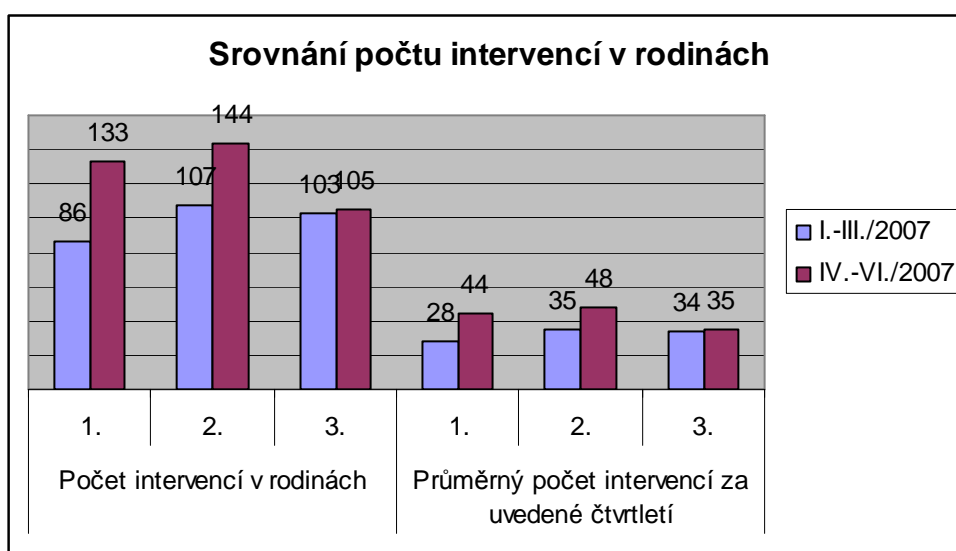
Postupovala jsem tak, že jsem z interní dokumentace prostudovala za první dvě čtvrtletí roku 2007 záznamy svých kolegyně. Tyto zjištěné skutečnosti jsem vložila do vytvořené tabulky, jejíž součástí jsou jednotlivá čísla z mé evidence vztahující se k počtu intervencí a k průměrnému počtu intervencí. Tím jsem mohla porovnat rozdíly ve výsledných hodnotách jednotlivých dvojic.

Tabulka 4:

	Počet intervencí v rodinách			Průměrný počet intervencí za uvedené čtvrtletí		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
I.-III./2007	86	107	103	28	35	34
IV.-VI./2007	133	144	105	44	48	35

Vytvořenou tabulku jsem převedla do přehledného sloupcového grafu:

Graf 4:

Vyhodnocení:

Pod číslem 2 v tabulce počtu intervencí v rodinách jsou uvedeny hodnoty z mé evidence. Pod čísly 1 a 3 jsou uvedeny počty rodin mých kolegyň. Modrou barvou je znázorněno první čtvrtletí 2007 a červenou druhé čtvrtletí 2007. I zde jsou patrné určité rozdíly v počtu jednotlivých intervencí. Na základě prostudování dokumentace svých kolegyň jsem dospěla k závěru, že kolegyně s nejmenším počtem intervencí mají ve své evidenci ty rodiny, jež bydlí v nejvzdálenějších obcích od Vsetína se složitou dopravní obslužností. V tomto období neměly terénní asistentky k dispozici služební auta, proto se dopravovaly veřejnými dopravními prostředky, popřípadě vlastními auty.

3. Poměr rodin vedených v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a rodin, kde je poskytována sociální služba na žádost rodiny

Prostudováním interní dokumentace následným rozbořem jsem dospěla k těmto závěrům (výstupům):

Tabulka 5:

Rodiny v evidenci terénní asistenční služby	29			
	Z toho rodiny v evidenci OSPOD	Z toho rodiny, které nejsou v evidenci OSPOD	Z toho rodiny, které kontaktovaly terénní asistenční službu samy	Z toho rodiny, kde je stanoveno výchovné opatření
	25	4	10	13

Vyhodnocení:

V evidenci terénní asistenční služby je za uvedené období celkem 29 rodin. Ne se všemi rodinami v současné době pokračuje aktivní spolupráce. Proto budu vycházet ze všech rodin ve sledovaném období evidovaných. Celkem 25 rodin je v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí městského úřadu ve Vsetíně. To znamená, že tyto rodiny mají založenu spisovou dokumentaci a odbor sociálně-právní ochrany dětí se jimi někdy zabýval. Jen čtyři rodiny z celkového počtu nikdy nebyly v evidenci tohoto odboru a spolupráce s těmito rodinami probíhá na základě vlastní žádosti rodiny. Počet rodin, které kontaktovaly terénní asistenční službu, je však vyšší a dosahuje hodnoty 10. To znamená, že šest z nich je současně v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí, ale do těchto rodin nedochází terénní asistentky na základě doporučení sociálních pracovníků odboru sociálně-právní ochrany dětí, ale na základě jejich vlastní žádosti.

Výchovné opatření je soudem stanoveno u 13 rodin z celkového počtu. Převažujícím typem uloženého výchovného opatření je stanovení dohledu (11 rodin) a ve dvou případech se jedná o napomenutí. Dle § 43 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, jsou dohled a napomenutí výchovná opatření, která jsou ukládána soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí za účelem zajištění řádné výchovy dítěte.

Za účelem zjištění, na základě jaké skutečnosti kontaktovaly rodiny terénní asistenční službu samy, jsem plánovala navštívit osobně deset uvedených rodin, které jsem chtěla podrobit rozhovoru na dané téma. Dvě rodiny se mi nepodařilo v místě bydliště opakovaně zastihnout, ani telefonicky kontaktovat. Na základě rozhovoru se zástupci ostatních osmi rodin jsem získala odpověď na otázku „Jak jste se o terénní asistenční službě dozvěděli a kdo Vám ji doporučil?“ Hovořila jsem na dané téma s rodiči, v šesti případech se jednalo o osamocené matky, které mají v péči více jak jedno nezletilé dítě a ve dvou případech se jednalo o úplné rodiny.

Výstupy rozhovoru:

Všechny rodiny se o terénní asistenční službě dozvěděly na základě doporučení svých známých a kamarádek. Nikdo nekontaktoval terénní asistenční službu na základě propagačních materiálů, letáků či internetových stránek. Zástupce rodiny kontaktoval terénní asistentky osobně s žádostí o pomoc.

Ve všech rodinách osamocených matek, které terénní asistenční službu kontaktovaly, byla shodně nejzávažnějším problémem nepříznivá finanční situace. A to z důvodu zadluženosti rodin a nezaměstnanosti matek, které pečují o nezletilé děti. Dalšími problémy byly výchovné potíže, neshody s bývalými partnery, neplacení výživného.

V obou uvedených úplných rodinách byla prvotním problémem výchova dětí. Jednalo se o rodiny rodičů s nízkou intelektovou úrovní, které nezvládaly své děti vychovávat a naši službu kontaktovaly za účelem pomoci při výchově.

Celkovým šetřením jsem dospěla k závěru, že mohu potvrdit hypotézu: *„Počet rodin v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí je vyšší než počet rodin „dobrovolných““*.

Toto potvrzuje skutečnost, že klienty terénní asistenční služby jsou v drtivé většině rodiny, do kterých dochází terénní asistentky na základě žádosti sociálních pracovníků odboru sociálně-právní ochrany dětí ve Vsetíně. Sociální pracovníce ve všech těchto rodinách doporučily rodičům, aby terénní asistenční službu přijali jako pomoc a nebránili se spolupráci. Jednotlivé rodiny byly informovány, že přijetí služby je na jejich vlastním zvážení, služba byla sociální pracovníci představena a terénní asistentky rodičům vysvětlily, v čem jim mohou pomoci.

4. Délka a intenzita spolupráce již ukončených případů, včetně důvodu ukončení

Na základě prostudování dokumentace a následného rozboru jsem dospěla k tomuto závěru: Ve sledovaném období, to je od 1.1.2007 až 31.12.2008 bylo celkem v průběhu těchto dvou let ukončeno celkem šest případů z mé evidence.

Rodiny budu uvádět pod jednotlivými čísly.

Rodina 1

Jedná se o úplnou rodinu se čtyřmi nezletilými dětmi a zletilou dcerou žijící ve společné domácnosti s rodiči v obci vzdálené 20 km od Vsetína. Na žádost odboru sociálně-právní ochrany dětí do rodiny začaly docházet terénní asistentky v lednu 2007 a spolupráce s rodinou trvala do září 2007, to znamená 9 měsíců. Hlavním řešeným problémem byla povinná školní docházka u nejstaršího syna (16), který nebyl nijak motivován k dokončení základního vzdělání. Práce terénních asistentek spočívala v motivaci, podpoře a případném doprovodu do školského zařízení. S ostatními dětmi problémy nebyly. Nezletilému synovi

bylo vysloveno soudem napomenutí a následně stanoven dohled. Celkem bylo v rodině uskutečněno 22 návštěv s průměrným počtem 2,4 návštěvy za měsíc.

Spolupráce s rodinou byla ukončena splněním povinné docházky syna a dosažením zletilosti.

Rodina 2

Jedná se o neúplnou rodinu s absencí otce. Ve společné domácnosti v panelovém domě žijí matka, dvě nezletilé děti a tři zletilé dcery. Do rodiny začaly docházet terénní asistentky na žádost sociální pracovnice – kurátorky odboru sociálně-právní ochrany dětí v lednu 2007 a spolupráce trvala do konce března 2007, tedy tři měsíce. Již od počátku byla spolupráce velmi problematická a rodina návštěvy odmítala i přes prvotní souhlas. Hlavním problémem v rodině byla pravidelná docházka 13-ti letého syna do základní školy. On sám nebyl motivován k pravidelné docházce a matka jeho chování podporovala a prakticky ho kryla. Nad nezletilým synem byl soudem stanoven dohled a matce bylo vysloveno napomenutí. Ani tato výchovná opatření však nevedla k nápravě, proto byla soudem nařízena ústavní výchova dle § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Práce terénních asistentek spočívala v motivaci matky a syna k základní školní docházce a v případném doprovodu syna do zařízení školy. Celkem bylo v rodině v uvedeném období uskutečněno 9 návštěv s průměrným počtem 3 návštěvy za měsíc.

Rodina 3

Členy rodiny jsou matka a nezletilý syn ve věku 2 let. Matka žije v pronájmu ve společné domácnosti s přítelem. Do rodiny začaly docházet terénní asistentky na žádost sociální pracovnice odboru sociálně-právní ochrany dětí v lednu 2007 a spolupráce trvala do prosince 2007, tedy 12 měsíců. Problémem v rodině byla nedostatečná péče o syna spojená s podezřením na závislost matky na pervitinu. Toto se také v průběhu práce s rodinou potvrdilo. Matka opakovaně neúspěšně absolvovala léčení. V rodině nebylo stanoveno výchovné opatření. Syn byl svěřen za dramatických okolností na základě předběžného opatření dle § 16 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů do výchovy babičky, následně bylo rozhodnuto soudem o pěstounské péči, což bylo důvodem ukončení spolupráce. Celkem bylo v uvedeném období v rodině uskutečněno 35 návštěv s průměrným počtem návštěv 2,9 za měsíc.

Rodina 4

Jedná se o úplnou rodinu se sedmi nezletilými dětmi. Rodina žije v rodinném domku vzdáleném několik kilometrů od města. Rodina je v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a není zde stanoveno žádné výchovné opatření. Do rodiny začaly docházet terénní asistentky na doporučení sociální pracovnice v únoru 2007 a spolupráce trvala do září 2007, tedy 8 měsíců. Rodina aktivní spolupráci nepodporovala a dokonce se návštěvám vyhýbala. Vzájemná spolupráce spočívala ve snaze o zařazení dětí do kolektivu stejně starých vrstevníků, v pomoci při zajištění volnočasových aktivit a ve zlepšení finanční situace rodiny. Spolupráce nebyla úspěšná, důvodem ukončení byl výkon trestu odnětí svobody matky za zpronevření financí. Otec jakoukoliv další návštěvu odmítl. Celkem bylo v uvedeném období uskutečněno 5 návštěv s průměrným počtem 0,625 za měsíc.

Rodina 5

Jedná se o úplnou rodinu s nezletilou dcerou ve věku 2 let. Rodina žije v panelovém bytě ve městě společně s babičkou. Rodina je v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a je zde na základě rozhodnutí soudu stanoven dohled nad nezletilou dcerou. Dcera byla v kojeneckém věku zřejmě fyzicky týrána, byly zjištěny popáleniny na těle, snad od cigaret. V rodině je podezření na domácí násilí páchané otcem na své manželce. Matka je alkoholička, otec je nezaměstnaný. Do rodiny začaly docházet terénní asistentky na základě žádosti sociální pracovnice, aby byl zvýšený dohled nad situací v rodině. Cílem bylo zařadit dceru do předškolního kolektivu a stabilizovat situaci v rodině. Terénní asistentky v rodině působily od března 2007 do srpna 2008, tedy 16 měsíců. Celkem bylo v uvedeném období uskutečněno 29 návštěv s průměrným počtem 1,8 za měsíc. Důvodem ukončení působení v rodině bylo neobjasněné úmrtí matky, která měla po celém těle modřiny. Na žádost otce byl dohled nad nezletilou dcerou zrušen, další spolupráci otec odmítá.

Rodina 6

Jedná se o úplnou rodinu se třemi nezletilými dětmi, která žije ve společné domácnosti s prarodiči v obci vzdálené 20 km od Vsetína. Rodina není v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí, o spolupráci terénní asistentky požádala matka na doporučení své známé, taktéž klientky. Důvodem navázání spolupráce je vyhrocená situace v době před rozvodem a následný rozvod. Práce terénní asistenční služby spočívala v psychické

podpoře matky a stabilizaci finanční situace. Do rodiny docházely terénní asistentky od června 2008 do listopadu 2008, tedy šest měsíců. Celkem bylo v rodině uskutečněno 6 návštěv s průměrným počtem 1 za měsíc. Důvodem ukončení spolupráce bylo osamostatnění matky v době po rozvodu.

Během dvou let byla ukončena spolupráce celkem v šesti rodinách v evidenci terénní asistenční služby.

Ve dvou rodinách byla vzájemná spolupráce ukončena s pozitivním výsledkem, tedy s dosažením cíle. To znamená, že se podařilo stabilizovat situaci v rodině s ohledem na možnosti rodiny. Tím je myšleno zachování funkční rodiny jako celku a obnovení narušených funkcí rodiny s pomocí terénní asistenční služby. Ve čtyřech případech však byla ukončena spolupráce v důsledku odmítání spolupráce a terénní asistenční služba nebyla pro rodiny takovým přínosem, aby se situace v rodině zlepšila.

Nyní se zaměřím na jednotlivé problémy, které nejčastěji v terénu asistentky řeší.

Na základě sběru dat a prostudování interní dokumentace terénní asistenční služby jsem zjistila, že nejpočetnějším typem rodin co do počtu problémů jsou rodiny mnohoproblémové, to znamená takové, které mají dlouhodobě více jak jeden problém. Zpočátku terénní asistentky začaly do rodin docházet za účelem řešení jednoho problému, ale při častějších návštěvách se téměř vždy ukázalo, že problémů v rodině je daleko více, mají dlouhodobý charakter a souvisí spolu. Společným znakem je ve většině případů přenos z generace na generaci, kdy tato rodina neumí a není schopna sama svými silami problém vyřešit.

Jednotlivé problémy rodin, na které sociální pracovníce – terénní asistentky v terénu při své práci naráží a jež jsou příčinou nepříznivé sociální situace jsou:

Závažnými problémy rodin ohrožených sociálním vyloučením je nedostatečná péče o děti hraničící se **zanedbáváním**. V rodinách jsou velmi často řešeny problémy nedostatečné hygieny, špatné stravovací návyky, mnohdy i hladovění dětí, nedostatečná lékařská péče ze strany rodičů, včetně zanedbávání povinného očkování. Rodiče své děti neposílají pravidelně do školy, podporují záškoláctví tím, že omlouvají absence a své děti velmi málo motivují k vyššímu vzdělání, než je základní. Neúspěchy v základní škole většinou řeší

přeřazením svých dětí do školy praktické. Z celkového počtu 29 rodin se zanedbávání dětí řešilo v 9 rodinách.

Nejpočetnějším typem rodin, se kterými terénní asistentky spolupracují, jsou rodiny potýkající se s **dluhy**. Jedná se o dlouhodobé dluhy, které obvykle začínají tzv. rychlými půjčkami s vysokým úrokem poskytovanými nebankovními subjekty. Rodiče nedokáží sami zhodnotit míru rizika rychlých půjček, a proto se často stává, že klín vyrazí klínem. Netrvá dlouho a z několikatisícového dluhu je částka, kterou nejsou schopni nijak splatit. Rodinám pomáháme se splátkovými kalendáři tak, aby byly schopny dostat svým závazkům. Z celkového počtu 29 rodin se problém zadluženosti řešil v 22 rodinách.

Další z palčivých potíží může být i **nezaměstnanost**. Jsou rodiny, kde jejich členové pracovat chtějí, ale vzhledem ke svému vzdělání nebo nepříznivému zdravotnímu stavu nemohou žádnou práci sehnat. Terénní asistentka aktivizuje a motivuje rodiče při hledání zaměstnání, podporuje získávání pracovních návyků. Konkrétní činnost asistentky spočívá i v doprovodu na úřad práce, vyhledávání a vytipování vhodného zaměstnání, doprovod na schůzky se zaměstnavateli. Na druhou stranu je jistě i část rodin bez motivace k práci, kde tito lidé se spokojí s výší sociálních dávek. S problémem nezaměstnanosti se potýká 21 rodin z celkového počtu 29.

Častým jevem ohrožujícím rodinu je i otázka **bydlení**, především špatné podmínky bydlení, bydlení v rizikové lokalitě, ohrožení ztráty bydlení. Naší činností je podpora stávajícího bydlení, především motivace k placení nájmu a pomoc při hledání bydlení v případě jeho ztráty. Důležitým aspektem je však finanční příjem rodiny, od kterého se odvíjí i možnosti řešení bytové situace. Problémy spojené s bydlením souvisí s finanční situací rodiny a se zadlužeností a terénní asistentky řešily otázku bydlení v uvedeném období ve 12 rodinách z 29.

Závažným jevem je i špatné **hospodaření s finančními prostředky**. Jsou rodiny, které jsou velmi dobře zajištěny po finanční stránce, především z důvodu zdravotního postižení některého ze svých členů. Veškerý příjem rodiny tak mohou tvořit dávky vztahující se ke zdravotnímu stavu – především příspěvky na péči ve prospěch nezletilých dětí a invalidní důchody rodičů. Tyto rodiny však nedokáží s tak velkými financemi hospodařit, proto terénní asistentka společně s rodiči sestavuje rodinný rozpočet, stanovuje prioritní výdaje a motivuje rodiče k šetrnosti. Při sestavování finančního rozpočtu je kladen důraz na to, aby rodina nejdříve zaplatila výdaje spojené s bydlením, půjčky, stravenky do školy. Jsou však i

rodiny, které jsou odkázány jen na dávky hmotné nouze, a tím je hospodaření složitější. V těchto případech se přímo v praxi osvědčuje institut zvláštního příjemce dávek, kterým je obec v zastoupení fyzické osoby jako zaměstnance úřadu ve spolupráci s terénní asistenční službou. Jen tak jsou zajištěny základní potřeby spojené s péčí o děti. Terénní asistentky pomáhaly při hospodaření s finančními prostředky ve 23 rodinách z počtu 29.

Z výčtu vyplývá, že většina rodin je mnohobproblémových, ve kterých se problémy prolínají a navazují jeden na druhý.

Dalšími problémy, na které v terénu asistentky naráží a následně je společně s rodiči řeší, jsou mimo jiné: sociálně patologické jevy, neregulovaná porodnost, sociální izolovanost a navázání kontaktů s jinými lidmi, partnerské problémy, předčasné ukončování vzdělávání, nedostatečná příprava dětí na vyučování.

Problémů, se kterými můžeme rodinám pomoci, je jistě mnohem více a pro samotnou rodinu v některých případech ani problémem nejsou. Jsou situace, kdy rodiče nepovažují za nutnou spolupráci s námi a někdy pomoc doslova odmítají.

Struktura rodin

Dalším výstupem šetření je popis struktury rodin, jež jsou v evidenci terénní asistenční služby. Zaměřila jsem se na složení jednotlivých rodin, rodiny jsem rozdělila na úplné a neúplné, vyhodnotila jsem i průměrný počet dětí v těchto rodinách.

Vytvořila jsem jednoduchou a přehlednou tabulku s danými hodnotami.

Tabulka 6:

Počet úplných rodin	Počet neúplných rodin	Počet rodin, kde je samoživitelkou matka	Počet rodin, kde je samoživitelem otec
9	20	19	1

Na základě sběru dat a prostudování interní dokumentace jsem zjistila, že v rámci struktury rodiny se v převážné většině jedná o vícedětné rodiny s osamělými rodiči, kromě jednoho otce pečující o nezletilé děti se ve všech případech jedná o ženy.

Výstupem šetření je skutečnost, že celkový počet rodin v evidenci terénní asistenční služby je 29. Z toho se jedná v 9 případech o úplnou rodinu, to znamená, že jsou zde zastoupeni oba rodiče, kteří spolu žijí ve společné domácnosti. V jednom případě neúplné rodiny je pečující osobou pouze otec, který má ve své péči čtyři nezletilé děti. Zbýlý počet, tedy 19, připadá na neúplné rodiny, kde zajišťuje péči matka.

Celkový počet dětí ve všech uvedených rodinách dosahuje hodnoty 86. To znamená, že v průměru je v každé rodině 2,96 dítěte. V 11 rodinách z celkového počtu 29 je počet dětí v jednotlivých rodinách čtyři a více.

Neúplná rodina je taková, kdy s dítětem zůstává jen jeden z rodičů. Není přitom důležité, zda je tento rodič svobodný, ovdovělý nebo rozvedený. Nejčastějším případem jsou rozvedené ženy, které žijí s několika nezletilými dětmi osamoceně. Tato situace je pro matku velmi náročná jak po materiální stránce, tak po stránce psychické. Tyto ženy jsou daleko častěji ohroženy nezaměstnaností nebo sociální izolací. Ekonomické problémy hluboce poznamenávají fungování rodiny jako celku, protože snížený příjem rodiny znamená pro její členy, především děti, mnohokrát brzdu při začleňování do kolektivu stejně starých kamarádů. Tyto děti se mnohdy ocitají na okraji společnosti a jsou sociálně vyloučeny.

Spolupráce s institucemi na bázi multidisciplinární spolupráce je dalším výstupem realizovaného šetření.

Na základě prostudování dokumentace jsem zjistila, že nejčastějším partnerem spolupráce terénní asistenční služby je odbor sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu ve Vsetíně. Sociální pracovnice zmiňovaného odboru působí jako koordinátoři sociální práce s rodinou. Jsou uskutečňována pravidelná setkávání terénních asistentek a sociálních pracovníc nastavená tak, že asistentky dochází na odbor sociálně-právní ochrany dětí městského úřadu ve Vsetíně každý druhý čtvrtek v dopoledních hodinách. Společně se sociální pracovníci řeší a hodnotí terénní asistentka situaci v konkrétní rodině a domlouvá se na dalším postupu nejvhodnějším pro práci s rodinou. Pokud je situace akutní a kritická, je terénní asistentka v častějším kontaktu se sociální pracovníci, flexibilitu práce zvyšuje aktivní používání služebních mobilních telefonů a služebních aut. Na základě prostudování interní dokumentace jsem zjistila, že dalšími odborníky, se kterými terénní asistenční služba spolupracuje, je psycholog, který pomáhá klientům stabilizovat, popřípadě zlepšit

jejich psychickou situaci, psychiatr, výchovný poradce školy, speciální pedagog, praktičtí a odborní lékaři. Další spolupracující institucí je Rodinné a mateřské centrum Sluníčko, kam terénní asistentky doprovází maminky na besedy a přednášky týkající se správné výchovy dětí a za účelem zapojení se do společenského života. Přínosem spolupráce s tímto zařízením je i prevence sociálního vyloučení a navazování sociálních kontaktů, děti se dobře adaptují do kolektivu.

V rámci řešení zadluženosti rodiny terénní asistentky spolupracují úzce s občanskou poradnou, která poskytuje odborné a právní rady zdarma. Občanská poradna pomáhá klientům orientovat se v právech a povinnostech a prostřednictvím dostupných služeb nalézt přijatelné řešení své krizové situace. Občanská poradna poskytuje poradenství především v oblasti splátkových kalendářů, exekucí, finanční problematice, při výpovědích z nájmu, rozvodové situace a jiné.

Velmi přínosná je pro terénní asistenční službu i funkce mobilní poradkyně, kterou na základě projektu „Rodina není překážka“ vykonává zaměstnankyně Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně. Práce mobilní poradkyně spočívá v pomoci a podpoře klientů, kteří hledají zaměstnání. Konkrétně pomáhá mobilní poradkyně rodinám v evidenci terénní asistenční služby v aktivním hledání zaměstnání, při tvorbě životopisu, doprovází klienty na výběrová řízení a na úřad práce.

Významným partnerem pro spolupráci jsou i pracovníci zdravotní pojišťovny, poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, pedagogicko-psychologická poradna, školská zařízení, nízkoprahová zařízení a středisko volného času Alcedo.

Na základě svých profesních zkušeností mohu zhodnotit spolupráci s institucemi jako dobře fungující a vyvíjející se. Spolupráce je vedena formou multidisciplinární spolupráce, jejímž přínosem a základní kvalitou je partnerský přístup mezi jednotlivými členy týmu.

4.2. Shrnutí empirické části

Cílem předložené bakalářské práce bylo zmapovat vývoj terénní asistenční služby, která poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v období od 1.1.2007 do 31.12.2008. Jako nástroj empirického šetření jsem použila analýzu interní dokumentace terénní asistenční služby provozované Azylovým domem pro ženy a matky o.p.s. ve Vsetíně. Za dané období jsem zpracovala statistiku, ve které jsem se zaměřila na:

1. Počet rodin a počet podpořených klientů

Mým úkolem bylo zjistit, zda skutečně v daném období rostl počet rodin a počet podpořených osob. Po podrobném zpracování dat z dokumentace jsem zjistila, že byly dané hypotézy potvrzeny. Výsledkem využitelným v praxi je tak získání argumentu pro rozvoj terénní asistenční služby a případné navýšení počtu terénních pracovníků.

2. Počet intervencí v rodinách

Zde jsem své šetření zaměřila na potvrzení nebo vyvrácení hypotézy, zda rostl počet intervencí v rodinách za uvedené období. Na základě prostudování interní dokumentace a následném zpracování byla tato hypotéza vyvrácena a výstupem bylo zjištění, že počet intervencí je v jednotlivých čtvrtletích přibližně stejný s nepatrnými rozdíly. Terénní asistentka tak provede v každém čtvrtletí, popřípadě měsíci podobný počet intervencí, což svědčí o stabilitě sociální práce v rodinách.

3. Poměr rodin vedených v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a rodin, kde je poskytována sociální služba na žádost rodiny

Zajímalo mne, zda bude potvrzena nebo vyvrácena hypotéza týkající se poměru počtu rodin v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí a rodin dobrovolných. Zpracovala jsem data z interní dokumentace a dospěla jsem k závěru, že počet rodin v evidenci odboru sociálně-právní ochrany dětí výrazně převyšuje počet rodin, které samy kontaktovaly terénní asistenční službu se žádostí o spolupráci.

Výsledkem využitelným v praxi je argumentační podklad pro zdůraznění potřeby aktivní sociální práce v problémových rodinách, na kterou sociální pracovnice odboru sociálně-právní ochrany dětí nemají dostatek časového prostoru, a proto maximálně využívají terénní asistenční služby pro práci v terénu. Přínosem je koordinovaná spolupráce, která

nejen pro pracovnice městského úřadu, ale i pro samotné rodiny znamená výhody, jež přináší propojení pravomoci, podpory a pomoci.

4. Délka a intenzita spolupráce již ukončených případů, včetně důvodu ukončení

Šetřením jsem zjišťovala, kolik bylo během daného období ukončeno případů a důvod ukončení spolupráce. Na základě rozboru interní dokumentace jsem zjistila, že dva případy spolupráce byly ukončeny s pozitivním a čtyři s negativním výsledkem. Důvodem ukončení bylo jak zlepšení situace v rodině, tak i odmítání spolupráce a pomoci.

V souladu s cílem své bakalářské práce jsem zpracováním empirické části získala argument pro nutnost zachování, dostupnosti a rozvoje terénní asistenční služby a tím i případné navýšení počtu terénních pracovníků, protože v sociální práci platí možná více než kdekoli jinde, že kvalita končí s kvantitou. V současnosti je kapacita terénní asistenční služby již naplněna a terénní asistentky nejsou schopny pomáhat dalším rodinám, které by pomoc potřebovaly či uvítaly.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské diplomové práci jsem se zaměřila na rodiny s dětmi, jež jsou ohroženy sociálním vyloučením, protože taková rodina potřebuje pomoc a podporu v nejrůznějších oblastech života.

Mým cílem bylo získat argument pro podporu a rozvoj terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně a zároveň využití výsledku mé práce v komunitním plánování města Vsetína v následujícím období.

Dá se říci, že hlavní smysl projektu, a to realizovat komplex sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, s názvem „Aktivizace rodin ohrožených sociální exkluzí“, byl bezzbytku naplněn. Také následný předpoklad pokračování terénní asistenční služby se zdařil a troufám si říci, že úspěšně. Poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi je způsobem, jak navést rodinu na správné rodinné fungování a eliminovat rizika spojená se sociálním vyloučením.

Terénní sociální práce je náročná a vyčerpávající, přesto nese své ovoce. Vždyť pomoc rodině, aby zvládla plnit své funkce a tím vytvářela příznivé podmínky pro zdravý vývoj dětí, je úkolem každého z nás. Proto mě těší, že i já jsem jednou z těch, kteří se snaží nasměrovat rodinu tou správnou cestou.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7367-392-5
- 2) DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. 248 s. ISBN 80-7169-192-5
- 3) GABURA, J., PRUŽINSKÁ, J. *Poradenský proces*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 1995. 147 s. ISBN 80-85850-10-9
- 4) KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova*. K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2
- 5) MATĚJČEK, Z. *O rodině, vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6
- 6) MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X
- 7) MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2
- 8) MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1993. 161 s. ISBN 80-901424-7-8
- 9) MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 288 s. ISBN 978-80-7367-368-0
- 10) MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ J., KODYMOVÁ, P. (eds). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. 360 s. ISBN 80-7367-002-X

- 11) MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 344 s. ISBN 80-7178-771-X
- 12) NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 201 s.
- 13) SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 2006. 357 s. ISBN 80-7252-150-0
- 14) SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8
- 15) Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- 16) Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
- 17) Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- 18) www.azylovydum.cz
- 19) www.mpsv.cz
- 20) www.socialnirevue.cz